

ԱՐՁԱԳԱՆԿ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԳՈՒՐՍ ԵՒ ԳԱԼԻՍ ԿԻՒՐԱԿԷ ՕՐԵՐԸ

Տարեկան բաժանորդագրին է հիշելու: Բաժանորդագրութիւնն ընդունելում է «ԱՐՁԱԳԱՆԿ» խմբագրատանը և Կենտրոնական Գրականատնայում: Օտարաքաղաքացիք գրում են՝ Тифлисъ. Редація „Арцаганкъ“.

Առանձին համարները 15 կ.

Յայտարարութիւնների բաժին 2 կ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վեհափառ Հայրապետի հիւանդութեան մասին: — Ներքին ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Մոսկովայի աշխարհահանդիսում պարգևատրացած Հայերը: Պ. Պէտէրսէնի ճանապարհորդութիւնը: Թիւթիւնի գործարաններ: Նամակ խմբագրին: Հայերի մասնակցութիւնը Մոսկովայի աշխարհահանդիսին: Վարժարան: Ս. Գալիանեանի Հայ օր. միջն. ուսումնարանի տարեգարձը: Մայրենի լեզուի քերականութեան տարեգրք: — ՏԱՃԿԱԿԱՆ ՀԱՅՅԱՍՏԱՆ: Բաղէշ գաւառը: — ՆԱՄԱԿ Կ. ՊՕԼՍԻՑ: — ՈՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Ունդաբիա: Թիւրքիա: Եգիպտոս: — ՖԷԼԻԷՏՈՆ: Մանկական պարտէզներ: — ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ: — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՀԻՒԱՆԴԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Հոկտեմբերի 10-ին, կիրակէ, երեկոյեան 8 ժամին Ս. Էջմիածնից մի հեռագիր ստացանք, որով գիմում էին մեզ, որպէս զի խնդրենք Թիֆլիսում յայտնի վերաբոյժ բժշկականութեան դօքտօր Գօլբէկին մի շաբաթ ժամանակով ուղևորուիլ Ս. Էջմիածին Վեհափառ Հայրապետի հիւանդութիւնը դարմանելու համար: Անմիջապէս գնալով լիշեալ բժշկի մօտ մենք այնքան բաղդաւոր եղանք, որ կարողացանք համոզել նորան մի տասօր ժամանակով թողնել իւր պաշտօնը և բազմաթիւ հիւանդներին՝ նորին Օծութեան հիւանդութիւնը թեթեւացնելու և գուցէ Աստուծոյ ողորմութեամբ տկաւրութիւնից բոլորովին ազատելու համար: Յարգելի բժիշկը ընդունեց մեր առաջարկութիւնը. հասկանալով այդպիսի վեհ հիւանդի բժշկելու կարևորութիւնը նա յանձն առաւ ձեռքից եկածի չափ շուտով ճանապարհ ընկնել: Սակայն պէտք էր մի քանի արգելքների յաղթել. պ. Գօլբէկը, որ քաղաքային հիւանդանոցի գլխաւոր բժիշկն է, պէտք է իւր պաշտօնը իւր օգնականներից մէկին յանձնէր, մասնաւոր հիւանդների հոգատարութիւնը ալ բժիշկների առաջարկէր, թողալով իւր ստանար ումից հարկն է և ալլն: Վերջապէս ուրբաթ

ամսոյ 15-ին, առաւօտեան 7 ժամին բժշկապետ Գօլբէկը ուղևորուեցաւ Ս. Էջմիածին, և կը ճանապարհորդէ գիշեր և ցերեկ:

Արդեօք հարկաւոր է այստեղ աւելացնել, որ յարգելի բժիշկը, գերմանացուն յատուկ բարեխղճութեամբ, համեստ դրամական պահանջներ արեց:

Պարտք ենք համարում յայտնել հրապարակաւ մեր շնորհակալութիւնը բժշկական Վարչութեան պետ պ. Ռէօմէրտին, որին պարտաւոր էինք դիմել, որպէս զի թողալով իւր տայ դօքտօր Գօլբէկին Թիֆլիսից հեռանալու: Նա պատուիրեց դօքտօր Գօլբէկին շուտափութ ճանապարհ ընկնել ասելով «Հաղորդեցէք ձեր օգնականին, որ ծանրակշիռ դէպքերում հիւանդանոցի վերաբերեալ հարցերով անմիջապէս դիմէ ինձ. չմոռանանք որ Գէորգ IV-ը Հայոց ազգի հոգևոր պետն է և ամէն մէկը մեզանից իրան բաղդաւոր պէտք է համարէ օգնելու նորան:»

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄՈՍԿՎԱՅԻ ԱՇԽԱՐՀԱՀԱՆԳԵՍՈՒՄ ՊԱՐԳԵՒ ՍՏԱՅԱԾ ՀԱՅԵՐԸ

1. Տէրութեան դօշը կրելու երաւունք (կովկասում ստացել են 1 վրացի, 1 օտարազգի), հայք չեն ստացել:

2. Ոսկէ մէդալ, Նուսնուտեան և զորք (Ազուլիս) շերտապահութեան համար. (կովկասում ստացել են 1 վրացի, 2 օտարազգի):

3. Արծաթ մէդալ Արամելիքեան իշխան Նիկողայոս (Թիֆլիս) Կախէթի կարմիր գինու համար:

Անանիէվ (Անանեան) (Գանձակ) շերտապահութեան համար:

Աթանասեանց Մեքայէլ (Երևան) սպիտակ գինու համար:

Բաբայեան Կարապետ (Ազուլիս) շերտմապահութեան
Համար:

Զուրաբեան Յովհաննէս (Ղալար) սպիտակ գինու Հա-
մար:

Քանանեան Մովսէս (Ղալար) նոյնպէս:
Մախարեան և ընկ. (Թիֆլիս) Կախէթի գինու Համար:
Փիթոյեան, Փրիդոնեան և Մանթաշեան (Թիֆլիս) խա-
ւիարի և ձկնեղէնի Համար:

(Ընդամենը արծաթէ մէդալ ստացել են Կովկասում՝ 8
Հալք, 5 լեռնականք, 3 ռուբլ և 1 վրացի):

4. Բ Ե Օ Ն Գ Ի մ է դ ա չ Լ՝ Զուրաբեան Յովհաննէս (Ղալ-
ար) շերտմապահութեան Համար:

Մերզաբէգեան Աղէքսանդր (Շամախ) Մազրասի գինու
Համար:

Սարումեան Ն. (Բագու) շերտմապահութեան Համար:
Տէր Յարութիւնեան Ներսէս (Թէլաւ) Կախէթի գինու
Համար:

Շահ-Պարոնեանց Միքայէլ (Գանձակ) կարմիր գինու
Համար:

Բաբայեան Կարապետ (Ազուլիս) մետաքսագործութեան
Համար:

Բաղամեան Գ. ոսկերչութեան Համար:
Պապեան (Պապով) Յովսէփ (Թիֆլիս) զինագործութեան
և ոսկերչութեան Համար:

Աղէլեանեան Գ. և ընկ. (Թիֆլիս) կաշուեգործութեան
Համար:

Մղէբեան Սամսոն (Թիֆլիս) ձիթոյ Համար:
Միքայիլեան Յովհաննէսի որդիք (Բագու) նաւթի Համար:

Թաղեան և Սարգսեան եղբարք (Բագու) նաւթի Համար:
Սողոմոնեան Լեւոն (Թիֆլիս) Կախէթու գինու Համար:

(Ընդամենը բրոնզի մէդալ ստացել են Կովկասում 13
Հալք, 15 լեռնականք, 15 օտարաղգիք. իսկ վրացի—ու մի):

5. Պատուաւոր վկայականներ (ПОЧЕТНЫЙ ОТЗЫВЪ) ստա-
ցած են՝

Յարութիւնեան եղբարք (Սղնախ) Կախէթի գինու Համար:
Բէրդեան Ա. (Ղալար) Ղալարի գինու Համար:

Միսիկեան եղբարք (Ելեբէնդ) կարմիր գինու Համար:
Նաղիբեան Յ. (Թիֆլիսի նահանգ) սպիտակ գինու Հա-
մար:

Սարգսեանց Բ. (Գանձակ) պտուղների Համար:
Ստեփանեան Նիկողայոս (Թիֆլիս) կարմիր գինու Հա-
մար:

Խօջայանեան (Ղալար) Ղալարի գինու Համար:
Ղատումեան Գէորգ (Թիֆլիս) Հանքեր մշակելու Հա-
մար:

Բէլեբէգեանց Գրիգոր (Թիֆլիս) } ոսկերչութեան Հ.
Սէրսիլեանց Կարապետ (Թիֆլիս) }

Մերզաբէգեան Գէորգ (Բագու) ծխախոտի Համար:
(Ընդամենը պատուաւոր վկայականներ ստացել են
Կովկասում 11 Հալք, 10 մետաղականք, 10 օտարաղգիք և
5 վրացիք):

6) Դրամական ընծայ Կովկասում ստացել են՝ միմիայն
երկու օտարաղգիք:

7) Առաջին կարգի վկայակիր Կովկասում ստացել են
2 պետական Հիմնարկութիւններ և 1 օտարաղգի:

8) Նրկորդ կարգի՝ 8 պետական Հիմնարկութիւններ,
9) Նրկորդ կարգի՝ 3 պետ. Հիմն.

11) Չորրորդ կարգի՝ 3 պետ. Հիմն.

Կովկասի վերաբերութեամբ ընդամենը բաժանուած է
121 պարգև. որոնցից ստացել են՝ Հալք . . . 33 պարգև:

Օտարաղգիք 34 "

Լեռնականք և մետաղականք 30 "

Վրացիք 8 "

Պետական Հիմնարկութիւնք 16 "

Ընդամենը 121

Կովկասից դուրս Հալք ստացել են պարգևներ՝

1) Ստեփանեան Միքայէլի ժառանգները (Մոսկովայ)
կաշուեգործութեան Համար:

2) Տէր Աբրահամեան Յովհաննէս (Բոստով) տպագրու-
թեան Համար:

3) Իշխանուհի Ն. Խ. Աբամելիք Լազարեան (Պերմի նա-
Հանգում) քարածուխի Համար:

4) Կարապետեան և ընկ. (Նոր-Նախիջևան) ծխախոտի
Համար:

5) Առատուրեան Մելքիսէդէկ (Աղբերման) գինու
Համար:

6) Խօջայեան Կարապետ (Պետերբուրգ) ոսկերչութեան
Համար:

7) Լազարեան Ճեմարան (Մոսկովայ) Հալքերէն, արա-
ւելէն և պարսկերէն գեղագործութեան Համար:

Ընդամենը Հալքից պարգևների թիւն է 40.

Կովկասում ըստ Թուահամարի 1872 թւի ընտելում
են ռուբլ և օտարաղգիք 1,436,026

Մահմետականք (թուրքեր, լեռնականներ ևն.) . 2,172,889

Վրացիք 900,025

Հալք 721,243

Եթէ ընտելաց քանակութեան թիւը բաժանենք վե-
րոյնը պարգևների թւոյն վերայ, դուրս կը գայ, որ ամէն
մէկ պարգև Հասնում է՝

Հալք 21,856 Հոգուն

Ռուսաց և օտարաղգ. 42,236

Մահմետականաց 72,429 "

Վրաց 112,503 "

Եթէ ներկայումս Հալքի թիւը ամբողջ Ռուսաստա-
նում Համարենք 800,000 Հոգի և բաժանենք ստացած 40

պարգևների թւոյն վերայ, դուրս կը գայ, որ ամէն 20 Հա-
լար Հոգուց մէկը պարգև է ստացել:

ՀԱՄԻՈ

*
* *

Ամսոյս 15-ին ուղևորուեցաւ մեր քաղաքից Երևա-
նի նահանգը յայտնի ճանապարհորդ կենդանաբանու-
թեան մագիստրոս պ. Պետերսէնը: որա վերջին ճանա-
պարհորդական տպաւորութիւններ Արդուինի մասին
Հրատարակվում են Petersburger Zeitung լրագրի
մէջ:

*
* *

Լրագիրները Հաղորդում են որ այժմ Ռուսաստա-
նում մօտ 800 թիւթիւնի գործարան կայ: 1879 թուին
ամբողջ կայսրութեան մէջ Համարում էին 169,270 թամ-
բաքուի պլանտացիաներ. սոքա 30,064 դեսխատին տա-

ընթացում էին բռնում և 2.331,076 պուղ բերք տալիս:

Աշխարհահանգիսին ընդ ժամեր 34 զործարանապետ էին ներկայացրել իրանց արդիւնաբերութեան օրինակները: Սոցանից ամենամեծ արդիւնաբերութիւնը գտնվում է Բօստով «Ամօլօվ և ընկ.» ձեռքին, այն է տարեկան մինչև 5 միլիօն ռուբլու: Թիֆլիսում յայտնի այլ ռուսական տներին Կուշնարեվը արտադրում է մօտ 1 1/2 միլիօն ռուբլու:

Թիւթիւնի վերայ դրած Հարկը տալիս է տէրութեանը 10 միլիօն ռուբլուց աւելի, այս գումարի տասերորդ մասը Հասուցանում է Ամօլօվի զործարանը:

1879-ին Ռուսաստանից դուրս է տարած Եւրոպայի 519,655 ռուբլու թիւթիւնի տերեւ. կտրտած թիւթիւն և քթախոտ 38311 ռուբլու, գլանակներ և պատրաստի ծխախոտ 92,523 ռուբլու, իսկ Եւրոպայից նոյն տարուայ ընթացքում բերուած է թիւթիւնի տերեւ 4,237,144 ռուբլու, կտրտած թիւթիւն և քթախոտ—16276 ռուբլու, գլանակներ և պապիրոսներ — 553,973 ռուբլու:

*
* *

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Յարգոյ խմբագիր.

Հաճեցէք ձեր պատուական թերթի մէջ Հրատարակել Հետեւեալ նուիրատուաց ցուցակը Հանդերձ նուիրատուութեամբ:

Ս. Երուսաղէմի ժառ. վարժարանի թանգարանին նուիրեցին.

Բազուկ, Արժ. Տ. Խորէն Մերզաբէգեանց.

2 օր. Գոշ Միխիթարի և Եղովպոսի ընտիր առակներ, 2 օր. Պարտիզալ-բանաստեղծութիւններ, 2 օր. Ներսէս Լամբրոնացուի ներբող:

Պ. Աղէք. Հ. Քալանթարեանց.

2 օր. Ոստայնանի Գրէյֆը և ընտանիքը, 2 օր. Տընտես:

Տիխլիսից, Արժ. Գիւտ քաջ. Աղանեան:

1 օր. Տօն Քիշօթ Լամանշեցի, 1 օր. Գէորգ Ռօլլէստոն, 1 օր. Չէստերտօնի ժառանգը, 1 օր. Երրորդ ոսկի:

Արժ. Գր. ք. Շերմազանեանց.

1. Մանկավարժական ամսագրից մէկ տարեկան.

Արժ. Գր. ք. Մանգալուհի

1 Խորհրդածութիւն Նելսոն Ամերիկացուց.

Պ. Ն. Տ. Ղանդեանց.

1 Հայրդու ս. պատմութիւնք, 1 մայրենի լեզու ա. բ. գ. և դ. տարիներ, 1 բացատրութիւն, 1 Սկզբունք քրիս. Հաւատոյ, Տ. Ստեփանեանց:

Պ. Տ. Նաղարեանց.

2 Քնար Խօսնակ, 2 Ալֆօնս Դօդէ, երկու մանրամէկ, 2 2. Գիւղէնս.—Հարս և սկեսուր, 2 Պօղնանի ուսուցչի օրագրից, 2 Սոխակ և խոզարած.

Աղէքսանդրապօլից պ. Հ. Ղուկասեանց

1 Դիդակիլիքական Զեմոններ, 1 Ընդհ. պատմութիւն, 1 Համառօտ Հայեացք Մայրենի լեզուի:

Նուիրական սլաքով եմ համարում ինձ Հրատարակաւ շնորհակալութիւն յայտնել յարգելի նուիրատուաց, որք իւրենց երկոց ընտիր գանձերէն բարեհաճեցան մասն հանել ազգային մի մեծ Հաստատութեան, Սրբոց Յակովբեանց Միաբանական Ուխտին: Քաղցր է ինձ յօտաւ, որ ազգային ուրիշ Հեղինակներ և Թարգմանիչներ Հետեւելով այս բարեօրինակին՝ պիտի մշտնջենաւորեն իրենց աճուն և չեղատակ Սեօնի մէջ:

Ընդունեցէք և այլն

Միաբան Ս. Երուսաղէմի Ս. վ. Խաղաչեանց.

1882 Հոկ. 12.

Ի Տիֆլիս.

*
* *

ՀԱՅՅԵՐԻ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ՄՈՍԿՎԱՅԻ ԱՇԽԱՐՀԱՀԱՆԳԻՍԻՆ

1882 թ.

(Շարունակութիւն և վերջ¹)

IV ՀԱՆՔԱՅԻՆ ԲԱԺՆՈՒՄ.

Սիմէոն և ընկ.:

Քէղաբէքի (Արցախոյ) պղնձէ Հանքից՝ կարմիր պղինձ և տրանից շինած հեռագրական թերթ:

V ԳՈՐԾՈՒԱԾՆԵՐԻ ԵՒ ՄԱՆՈՒԱԾՆԵՐԻ ԲԱԺՆՈՒՄ Հայք բացակայ էին, բայց Ռուսացի շատ զործարաններ ցոյց էին տուել, որ իրանց պիտանի եղած մթերքը (բամբակը, շերամը և այլն) ձեռք են բերել Կովկասում:

VI ՄԵՏԱՂԱԴԷՆ արտաբերութեանց բաժնում՝

Խօջայեան Կարապետ Պետերբուրգում.

Շինում է Կովկասի շէնքեր արծաթից՝ ապարանջաններ, օղեր և այլն: Գործարանը բացած է Պետերբուրգում դեռ 1866 թ. աշխատողաց թիւն է 15—18 ծախում է տարեկան 25 հազար ռուբլու թէ Ռուսաստանում և թէ արտասահմանում:

VII ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐԻ (չափօգների) արտաբերութեանց բաժնում.

1) Կարապետեան և ընկ. Նոր Նախիջևանում: Ծխախոտի գործարան 1863 թուից, շոգեշարժ մեքենայ, 80 մշակ. տարեկան ծախում է ծխախոտ 250 հազար ռուբլու: Վաճառում է Ռուսիայում, Կովկասում և Լեհաստանում:

2) Միրզօյեան Յովհաննէսի որդիք. Բազու.

Նաւթ, կերօսին և այլն:

Գործարանը բաց է 1864 թուից. շոգեշարժ մեքենայք. 73 մշակ. տարեկան արտաբերութիւնը 269 հազար ռուբլու:

3) Թաղեանք և եղբարք Սարգսեանք Բազու.

Նաւթի գործարան 1873 թ. մշակներ 250. տարեկան տալիս է 7 միլլ. 100 հազար փութ. ծախվում է Ռուսիայում և արտասահմանում:

4) Չգնաւորեան Գրիգոր, Բազու.

Նաւթի գործարան 1880 թուից. շոգեշարժ մեքենայք. 200 մշակ. տարեկան արտաբերութիւն 3 միլիօն ռուբլու:

Տես Սրճագանք № 34. ¹)

VIII ԱՐՀԵՍՏԱԿՈՐԾՈՒԹԵԱՆՅ քաժնում Հայք բացածկայ
էին:

IX ՄԵՔԵՆԱՅԻՅ քաժնում.

1) Եղեղեանց Պետրոս Ելսկ քաղաքից.

Շոգեշարժ մեքենայ՝ ձեռագործ, ձիու $\frac{1}{4}$ ուժ ունեցող,
արժողութեամբ 600 ռուբլի:

2) Ստեփանեան Միքայէլի ժառանգները Մոս-
կուայ. (Գորկի գիւղ).

Աղիւս, խողովակներ և այլն:

Գործարանը 1871 թուից, շոգեշարժ մեքենայ, 200 մը-
շակ. տարեկան արտաբերութիւնն 50—55 Հազար ռուբլու:

Մնացած քաժիներն ունենում Հայք մասնա-
կից էին:

ԿՈՎԿԱՍՏԱՆ ԲԱԺԻՆ

Գլխաւորապէս մասում բաղաժառիւ իրեղէններ ու
արտաբերութիւններ էին Հանդէս բերած Կովկասի Հայա-
բնակ տեղերից ամբողջ նահանգի և գաւառի կողմից:

Բազուի նահանգից 8 անձինք ներկայացրել էին ցո-
րեն, գարի, տորոն, բրնձ և այլն:

Բորչալուի գաւառից (Թիֆլիս, նահ.) Ս. Մերաբեան, Վ.
Գրիգորեան, և Վ. Թումանջեան՝ ցորեն և ձաւար:

Ղարաբաղից՝ Ա. Ս. Ղարաբեան՝ տղիահատի (ղե-
նաբեղէկ) և շուշմայի սերմեր և 3 տետակ ֆատուխայ: Կա-
լուածը 120 ձգեակտին, մշակվում է կէսը:

Ղաւբալի գաւառից Ներսէս Սարումեան՝ Արեւիկար
գիւղից՝ բրնձ, գարի, սիմինդր, տորոն և այլն:

Ալիւր, ցորենի և գարւռի ներկայացրել էին
Բազուի նահանգից՝ Խ. Աթաբեկեան, Ա. Մաղաթեան և
Ս. Մատուրեան: Ն. Սարումեանը՝ բրնձի կրուպայ:

Թիւթիւնի Բազուի նահանգից՝ Իսախան, Գաբրիէլ
օղլի, Բ. Ասմանեանց, Սարումեանց: Չէրնոմորիայից՝ Մա-
թոս-օղլի և Դէորդ-օղլի:

Գինիք՝ ներկայացրել էին 30 անձինք:

Փայտեղէն՝ Յովնանեան եղբայրք՝ Յ. և Ա. Բու-
թալիսի նահանգում Աջամէթի կալուածից ծառերի տե-
տակները: Կալուածքը ձեռք է բերւում 1860 թ. տարածու-
թիւնն է 5 Հազար գեակտին, մշակ 700. ծախվում է եր-
կաթուղուց վերայ և Բութալիսում տարեկան 100 Հազար
ռուբլու:

Մետաքսեղէն՝ Անանիէֆ (Անանեան), Գանձա-
կից, մետաքս:

Բաբայեան Կարապետ, Օրդուբաթ, մետաքսի գործա-
րան 1870 թուից, շոգեշարժ մեքենայ, 175 մշակ, արտա-
բերութիւն 150 փութ մետաքս, 60 Հազար ռուբլու:

Ջուրաբեան Յովհաննէս, Շուշի: Գործարանում շոգե-
շարժ մեքենայ, արտաբ. 250 փութ, 75 Հազար ռուբլու:

Նուստուսեան Ս. Աքուլիս: Տեսակ տեսակ մետաքսներ:
Սարումեան Ն. Կորեկար գիւղ (Ղաւբալի գաւառ) շե-
րամի բոժոժ:

Ուտեղիք՝ Մերաբեկեան Ա. (Բազուի նահանգից),
չորացրած հոն:

Փիթոկեան Ե. Փրիդոնեան Ե. և Մանթաշեան Ա. Կա-
պից ծովի ձկան կապալառուք Բազուի նահանգում՝ խաւար
30 ռ. փութը, ձկան սօսինձ 160 ռ. և ողնաձիւ 40 ռ. փութը:

Սարգսեանց Բ. Գանձակ. շաքարեղէն և քաղցրաւենիք.
Հանքեր Ղաւսումեան Գ. Թիֆլիս. Հանքեր՝ արծաթ
արձիճ, պղինձ և այլն: Գիւմրիական գիւղից Բաթումի
նահանգում:

Ոսկերչութեան Բաղա-
մեան, Շուշի.

Բէլուրէգեան, Թիֆլիս.
Պօպօլ (Պապեան) Յ. Թիֆլիս.
Սերովեան Կ. Ախալցխա.

արծաթեղէն և
ոսկեղէն իրե-
ղէններ, զար-
դեր:

Օղիք և ըմպելիք՝ Բէրուեան, Ղալաբ, օղի գեղ-
ձից, շէշը 1 ռ. խաղողից—50 կ.

Սարումեան, Ղաւբայ) օղի.

Եֆէնդեան, Մադրաս, օղի:

Ծխախոտ՝ Մերաբեկեան Գ. Բաղու: Գործարանը
1873 թուից, մշակ 150—250, տարեկան արտաբ. 40,000
ֆունտ թիւթիւն և մօտ 13 միլիոն պոպուրոս:

Իւղ (ձէթ)՝ Մղէբեան Ս. Թիֆլիս: Ձէթի գործա-
րան 1871 թուից, շոգեշարժ մեքենայ, մշակ 15, ձէթ գե-
նաբեղէկի, շուշմայի և այլն, տարեկան 70 Հազար ռուբլու.
Թաղեան և Սարգսեան եղբ. Բաղու. իւղ նաւթից.

Ճիւղաւորեան Գ. Բաղու. իւղ նաւթից:

Կաշիք՝ Աղէլիսեան և ընկ. Թիֆլիս. կաշիք փութը
2—32 ռ. Հատը 11—40 ռ. գործարանը 1875 թուից, շոգե-
շարժ մեքենայ, մշակ 150, արտաբերութիւն 400 Հազար
ռուբլու:

Ղաւսումեան՝ Թիֆլիս. տիճոր Հատը 1 ռ.

Գինի և կահնիւթեր՝ Վարդ-
պատարիկեան. Ալէքսանդրօպօլ } Լուսեղի:
Խալաթեան եղբայրք, Ալէքսանդրօպօլ }

Բանջարեղէնի սերմեր՝ Նիկեան Ս. Գանձակ.

Ընդամենը Կովկասի կողմից արտադրւած իրեղէնները
բաժան եւ 220 Հատ տեղ, կամ Ա:

*
* *

Հսկանմերի 15-ին լոյս տեսաւ «Վարժարանի» երրորդ
Համարը Հետեւեալ բովանդակութեամբ. I. Հայոց Առաջին
Ընդհանուր Ուսուցչական Ժողովի մասին: II. Փ. Վալդեա-
նեանց—Ապենտէրի մանկավարժական մտքերը: III. Ս.
Պալաւանեան—Աղգալին պատմութիւնը տարրական ու-
սումնարանում: IV. Գ. Բուրիւթեան—Աշակերտա-
կան դրաղարաններ: V. Ա. Բաշաթեան—պատմական
պ. Մանգլինեանին:—Այլ կայք:—Մահացուցալ:—Մանկա-
կան բաժին (ա.) Ջիւրիւրեան, (բ.) Խնձորների օրս, (գ.) Խնձորն
ու վարդի թուիլը, (դ.) Կիւս:—Ջուրաբեանց, Հանեւալեան, ի-
նդիւրներ:—Յայտարարութիւններ:

*
* *

Թիֆլիսի Սուրբ Գալիանեան Հայ Օրիորդաց Միջնա-
կարգ Ուսումնարանը, կիւրակէ, սեպտեմբերի 26 ին տօ-
նեց իւր երեքտասներորդ տարեդարձը: Նոյն օրն ու-
սումնարանի տեսուչը և գանձապահը տուին Հասարա-
կութեան 18⁸¹/₈₂ ուսումնական տարուայ Հաշիւը: Տես-
չի Հաշուից մենք տեղեկացանք, որ ուսումնարանում
կար 30 ուսուցիչ, ուսուցչուհի և վարժուհի, որոնցից
12 աշխատում էին ձրի, իսկ 18-ը ուժեղով: Աշակեր-

տուհիների թիւն էր 268, սոցանից 51-ը որդեգրուհի: Գանձապահի հաշուից տեղեկացանք, որ սոյն տարի ուսումնարանն ունեցել է 15.727 ռ. 20 կ. մուտք և 11,707 ռ. 99 կ. ծախք: Այդ գումարից 9630 ռ. աշակերտուհիների ուսման վարձ է. 2400 ռ. նուիրած է հայագրի պրոֆէսոր պ. Ք. Պատկանեանի ամուսինը, սորա հանգուցեալ հօր Աղաթօն Աքիմեանի անուամբ 2 որդեգրուհի պահելու գիտաւորութեամբ և 1000 ռ. կտակած է ուսումնարանին հանգուցեալ Կատարինէ Ամիրեանը: Մնացածը նուիրաբերութիւններ են և մայր գումարի տոկոսիքը: Յիշեալ ծախսերից աչքի ընկան 8183 ռ., որ տուած է ուսումնարանն իբրև ռոճիկ տեսչին, ուսուցիչներին, ուսուցչուհիներին և վարժուհիներին: Սոյն տարի չը հաշուելով չիշեալ նուիրաբերութիւնները, ուսումնարանը զուտ արդիւնք է ունեցել 615 ռ.—21 կ: Ուսումնարանն ունի այժմ մայր գումար ապահոված արքունական և մասնաւոր բանկաների արժէթղթերով 26,125 ռ., որից 11525 ռ. գանազան անձանց նուիրաբերութիւններ են, իսկ 14,600 ռ. ուսումնարանի վարչութեան 13 տարուայ ընթացքում խնայած գումարն է:

(Վարժարան):

*
* *

Պ. Նիկողայոս Տէր-Ղևոնդեանը խնդրում է մեզ տպագրել հետևեալը՝

Մեր դպրոցական գրականութեան մէջ մի պակաս է նուիրած, մայրենի լեզուի քերականութիւնն փոքրահատակներն համար մենք չունինք: Աշխարհաբար լեզուի համար ունինք այն երկու քերականական ձևաւորներ, բայց նոցանից մինը կիսատ է, իսկ միւս սպառնում: Վերջինս ունի նաև շատ անշարմարութիւններ՝ ուսանող մանուկների սկզբնական պահանջներին բաւականութիւն տալու:

Ոչ թէ այդ պակասը ամբողջապէս լցուցանելու, այլ նորան մատմբ գտնել լրացնելու նպատակով ես սկսեցի կազմել «Մայրենի լեզուի քերականութեան տարբերք» յատկապէս ծխական դպրոցների և միջնակարգ ուսումնարանների տարրական դասարաններին համար:

Կար ժամանակ, որ քերականութիւնը համարվում էր մի արուեստ, մի դժուարին և միայն ընտրեալներին մերձենալի արուեստ. կար ժամանակ որ քերականութիւնը գեթութեան վերջակէտն էր համարվում: Բայց այդ վաղ էր: Դիտակցական ուսումը այժմ ապացուցանում է, որ կարգաւ—գրելը ինքնին ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ քերականական նախապատրաստութիւն և ես կարծում եմ, որ մեր նախնիքը աւելի խելօք են եղել, որ քերականութեանն ու քերականին միևնոյն անուը՝ հետևապէս և միևնոյն նշանակութիւնն են յատկացրել:

Հրաժարուելով այն բարդ, մթին ու ճապաղ ձևերից, որով մեր հաստատիոր քերականութիւնները իրաւունք են ստանում մի դժուարին արհեստ և մեծերի սեփականու-

թիւն դառնալ՝ մենք մեր նոր աշխատութեամբ մտադիր ենք քերականութեան ամբողջական ուսումը տարրական ուսումնարանի սեփականութիւն դարձնել: Այն նպատակին հասնելու համար խօսք չըկայ, մենք ընտրում ենք միակ ճանապարհը՝ գործնական ընթացք ենք տալիս լեզուի քերականական ձևերին, կանոններին, օրէնքներին, թէ որքան մեղ կը չաջողուի մօտենալ մեր ընտրած գաղափարին, այդ ցոյց կ'տայ ինքը գործը:

«Մայրենի լեզուի քերականութեան տարբերք» պիտի երևա մասից բաղկանալ առաջին մասը, որ այս օրերս մամուլին պիտի յանձնենք, ամփոփում է իւր մէջ երկրորդ տարուայ ուսուցման նիւթը. սորա մէջ գործնական օրինակներն միջնորդութեամբ ամփոփած է քերականութեան նախապատրաստական մասը, այն հիմքերը, որոնց վերայ պիտի կառուցանուի քերականական ուսման համակարգուած շէնքը՝ հետևապէս մեր տուածը այս անգամ իսկապէս քերականութիւն չէ, այլ քերականութեան նախադուռն է: Մեր առաջադիւզ բոլոր նիւթերը գործնական վարժութիւններ են, կանոնները չունին քերականական անուանակոչութիւններ (տակաւ բացառութեամբ) և դրաւոր վարժութիւնն էր ընդարձակ տեղ է տուած:

«Տարբերք» երկրորդ մասը—երրորդ տարուայ ուսուցման նիւթը, կ'կազմէ քերականութեան այն մասը, որին ոտուգաբանութիւն անունն են տալիս, իսկ երրորդ մասը—չորրորդ տարուայ ուսուցման նիւթը կամփոփէ իւր մէջ քերականութեան համաձայնական մասի համառօտ պատկերը: Բոլոր մասերը կազմուած կըլինին գործնական ուղղութեամբ:

Տարբերքի առաջին մասը մինչև հոկտեմբերի վերջը պատրաստ կը լինի:

ՏԱՃԿԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԲԱՂԷՇ ԳԱԽԱՌԸ

Բաղէշ կամ Բիթլիս գաւառը Հին ժամանակներին յայտնի էր երբեմն Սալնոյ ձոր անունով, որ Աղձնեաց նահանգի մի մասն էր. երբեմն ևս այս գաւառը պատկանում էր Բզնունեաց նահանգին: XV դարում Ուլամէ անունով պարսից խանը, փախչելով Պարսկաստանից, եկաւ ընդունեց առաջին Սուլթան Սելէյմանի հպատակութիւնը և որովհետև նոյն ժամանակը Բաղիշոյ կառավարիչ Նէրիֆ բէկը, օսմանցիներից ապստամբելով անցած էր Պարսկաստան, վասնորոյ չիշեալ Սուլթանը Բաղիշոյ իշխանութիւնը յանձնեց պարսիկ Ուլամէ խանին: Վերջինիս հետ գաղթեցին եկան այստեղ Պարսկաստանի կողմերից քուրդի ցեղեր, որոնք կան և մինչև հիմայ: Այնուհետև Բաղիշի կառավարող իշխանները խան էին կոչվում, իրանց ստորադրութեան տակ ունենալով տեղացի ցեղապետներին, որոնք բէյ անունով էին յայտնի: Ժամանակ ժամանակ այդ խաները օսմանեան սուլթանից անկախ դրութիւն էին ստանում և մինչև անգամ դրացի իշխանների հետ պատերազմ բաց անում և նոցա եր-

կերները գրառում: Մի ժամանակ Բաղլեոյ խանի իշխանութիւնը տարածուեց մինչեւ Վան և Տիգրանակերտ, բայց անցեալ դարու կէսից այնքան նուազեց, որ երկիրս երբեմնապէս անցնում էր Մշոյ բէգի իշխանութեանը: Հարկատուութեան վերաբերութեամբ Օսմանեան իշխանութեան օրից Բաղլեոյ Համարվում է Վանայ փաշայութեան վերաբերեալ մի սանձագ, թէ և Վանայ փաշան իրաւունք չունէր սոյն գաւառի ներքին կառավարութեան մէջ խառնուելու: Ընդհանրապէս՝ որովհետեւ այս գաւառով անցնում է (թէ և այժմ քիչ գործածական) մի առեւտրական կարաւանի ճանապարհ, որ Հալէպի և Բաղլադի կողմից գալով, գնում է Բաղլեոյ վրայով Պարսկաստան, այդ պատճառաւ Օսմանեան սուլթանները, նոյն և պարսից շահը, ցանկանալով որ Բաղլեոյ քուրդերը ապահով ճանապարհ տան կարաւաններին, ամէն կերպ աշխատում էին երկիրս իշխաններին ազատութիւն և իշխանութիւն տալ շատ անգամ Հարկերից ևս ապաստելով: Բաւական է ասել, որ Բաղլեոյ խանը իրաւունք էր ստացած պղնձէ դրամ կտրելու: Խաների Հզօր ժամանակը երկիրս տալիս էր մինչև 25,000 Հեկտար և նոյնպէս կամ աւելի ևս Հետեակ գօրք, ի Հարկէ բոլորը քուրդերից բաղկացած: Այդ գօրքութեան նուազելու գլխաւոր պատճառը այն է, որ խանի իշխանութիւնը ժառանգական էր և միմիայն նորա որդւոյ և թուանց սեփական, և որովհետեւ սոքա շատ էին ու միմեանց դէմ գաւառան, վասնորոյ խանութեան Հասնելու կռիւներ անպակաս լինելով մէջից երկրի Հասցերին կործանման: Հայք՝ որ առաջ շատ բազմութիւն են եղած այս գաւառում և որոնց վերայ գլխաւորապէս դիտւում էին այդ կռիւների վատ Հետեանքները, սոխպուեցան Հետհետէ թողնել այս իրանց Հայրենիքը և ցրուել ամէն կողմը: 1872 թուականին Բաղլեոյ կամ Բիթլիսը էր կապա, որ պատկանում էր Մշոյ սանձակին, այժմ առանձին վիլայէթ: Այդ Վաղան ունէր ընդ ամէնը 69 գիւղ և Բիթլիս քաղաքը, որոնց մէջ ընկնում էին տաճիկները 2000 տուն կամ մօտ 8000 Հոգի արախան: Քիւրդերը ընկնում էին 42 գիւղերի մէջ և կաղմում 893 տուն և կամ 3572 Հոգի արախան: Հայք բնակվում էին 26 գիւղերում, կաղմում 2169 տուն, կամ մօտ 8676 Հոգի արախան: Ընդամենը մահմետականաց թիւը էր 11,572, իսկ քրիստոնէից (Հայոց) 8676 Հոգի արախան: Սա-կայն այս թուերը շատ ճիշդ չեն երևում: Նոյն տարիներին Պօլսոյ մեր ազգային վարչութեան տպած տեղեկագրի մէջ թէ և ընտելաց թիւը չկայ, բայց Հայաբնակ գիւղերի թիւը 26-ի տեղ ցոյց է տուած 40:

Բաղլեոյ քուրդերը, ինչպէս չիշեցինք, մեծ մասամբ գաղթած են Պարսկաստանի սահմանից և բաժանվում են զանազան ցեղեր, որոնց մէջ նշանաւոր է Աշոտանի կոչուած ցեղը, որ գուցէ Հայ ծագումն ունէ: Այն գիւղերում որ Հայոց զբաղեցնում են կայ, քուրդերը, իրանց լեզուն մոռացած, Հայերէն են խօսում: Այս վայրերի ազգութիւնը Բաղլեոյ գաւառում այն ցատկութիւնն ունէ, որ վրանաբնակ և թախառական չէ, այլ և Հաստատ բնակութեան Հետ միասին Հայոց չափ աշխատատէր է Հոգաբորձութեան մէջ: Գաւառիս Հայքը, գուցէ այդ քուրդերի ազդեցութեան տակ կամ գուցէ երկրի պայմաններից սակայն, մի տեսակ ծանր և ուրիշ գաւառացոյ դժուար Հասկանալի, բարբառ են ստեղծած:

Երկիրս թէ և ձորերից և սարերից է բաղկացած, բայց պտղաւոր է և շատ պաշտաններ ունի ծաղիկելու: Զմեռը ոռոտի է և անտանելի բուքերը կտրում են անխնամ թուղած ճանապարհների երթեկիւթիւնը: Զիւնը տուտ է և Հիւսքը կամ ուտինքը շատ անգամ ահաւելի կերպիւ իջնում

են լեռներից ու ծածկում ոչ միայն ճանապարհները, այլ և ամբողջ ձորաբնակ գիւղեր: Սակայն գարնան տաք արեւի Հետ միասին չանկարծ կենդանանում է գաւառիս բնութիւնը և այն ժամանակ տեղիս բուսականութիւնը սքանչելի է ու շատ Հարուստ, որին նպաստում է ջրերի (աղբերների) առատութիւնը: Բաղլեոյ գաւառը ունի անտառներ, բայց դուրս մեծ մասամբ գոյացած են պտղատու ծառերից, վայրի ծառերից թէ և առաջին տեղը պիտի բռնէր կաղնին, բայց սա իւր վաշելուց մեծութեանը չէ Հասնում, գուցէ ձմեռուան սաստկութիւնից և շինութեան Համար քիչ է գործ ածվում: Բարտի ծառը, որ արհեստական ձևով շատ են բաշմացնում, միայնակ օգնական է ընտելաց: Պտղատու ծառերից վայրի, այրինքն անմարգարեակ տեղերում, բուսում են տանձի և ընկուզի ծառեր: Երբեմն լեռանց վերայ, ամենաանմապել տեղերը, ամբողջ անտառներ են ներկայանում ընկուզի ծառերից, որոնց գոյութեան Հեղինակը, ընտելաց մեկնելով, ագաւան է: Այս թույնը, որ շատ սիրում է ընկուզը, ուտելուց և կշտանալուց չետոյ, տանում է այդ պտուղը և ագաւաբար ծածկում Հոգի մէջ ապառաժների գլխին, ուր և մուսնում է կամ կորցնում: Ապա բուսում է ընկուզը և զարգարում լեռանց գագաթը:

Բաղլեոյ բոյսերը նշանաւոր են և նոցա մեջից շատերը բժշկականութեան են գործ դնվում, այնպէս որ առած կայ թէ Բաղլեոյ բժշկիները իւր բոյսերն են: Շուշան (մանտակ) խոտը կերակուրի տեղ գործ է ածվում, օղին կամ ըղին խոտը առողջարար կերակուր է, իսկ արմատից (երկրացիք կոչում են մըզեղ) շինում են շրէշ, որ գործ են ածում կաշկապարները և կուտաբորձները: Զմեռը իւր ժամանակին ծածկում է բոլոր երկրի, սպիտակուղ (սպիտիւղ) բանջարը չորացրած կերակուր են գործ ածում, սուկը առատ է և այնքան խոշոր է լինում, որ չորս Հատը մի բեռն կարող է կաղմել: Խաւրիլը ամենաառատ բուսեղէնից մէկն է և ամառը սորա Հիւթը ջրի Հետ խառնելով խմում են իւրեւ զովացուցիչ տեսակ տեսակ գոյնի նարգիզներ: Կայ և մի տեսակ վարդ, որոյ ամէն մի թերթի մի կողմն է գեղնագոյն, միւսը կարմրագոյն: Բոյսերի առատութեան պատճառաւ առատ էր և մեզը: Նշանաւոր է նմանապէս տորոնը և Երթիւնը, որ առատութեամբ է բուսում:

Գաւառիս մէջ բուսնող պտուղներից չիշելու է՝ ձորերի մէջ, մանաւանդ Հարաւային կողմը ձիթենին, որ մանր է և աննշան ցուրտերի պատճառով: Բաղլե քաղաքի մէջ լինում է չորս տեսակ տանձ, երեք տեսակ սաւոր, խնձոր, նուշ, սպիտակ թութ և սև թութ (թութ (խարթութ)), սերկեւել, ծիւրան, կեռաս և բալ: Խաղողը սակաւ տեղ է բուսում և երբեմն ցուրտերը վրայ գալով լուս չէ Հասնում, բայց Հասած ժամանակի գինին, որ անուանվում է ալտոեղ խաւս տըրնի կ անուշահամ է: Բնակիչները մեծ մասամբ գինուց տեղ օղի են գործ ածում:

Երկիրս թույններն են՝ կաքաւ, լոր, տատրակ և վայրի աղաւնի, արոս, սարեակ, ճարեկ, Հաղարոն պիւլպիւլը, որ լորի նման է և գլուխն ու ագին ռեաւ, իսկ մարմինը ծիրանի գեղին, վայրենի բաղ և սաղ և այլն: Զորքոտանիներից կան՝ եղբերու, ջէյրան (ալճեամն), վայրի ոչխար, վայրի ալճ (վերի էծ), վարաղ, աղուէս, արջ սև և սպիտակ, տեսակ տեսակ օձեր, որոնց մէջ և թույնաւորներ:

Հանքերից նշանաւոր են՝ գեղին, կաթիլ, սպիտակ և սեւա մարմարներ, ասպիւղ և մանաւանդ ծծումբ: Բաղլե քաղաքի մէջ մի թաղ, որ ձորի մէջ է և գնում է դէպի խնդրակատար Աստուածածնայ եկեղեցին, միշտ ծծումբ է Հոտում և կոչում է Գոտախոտի: Ասում են որ կան նաև

սովորյալ և արծաթի Հանքեր, բայց տեղում թեան բռնությունն լինից տեղացիք չեն յայտնում:

Գաւառի միայնակ նշանաւոր գետն է Բիթլիս ասկամ Բաղէշոյ ջուր:

Բաղէշ քաղաքը կապած է Հեռագրական թերթով Վանայ, Մուշի և արեւմտեան Արդրունի Հետ, բայց բանում է միայն ցորեկը, գիշերը կտրելով Հաղորդակցութիւնը:

Բաղէշը, ասած. Բիթլիսի և Գիթլիսի քաղաքը ծովային մակերևոյթից 5475 ոտնաչափ բարձր, գրեթէ լիւծ է Վանայ ծովի արեւմտեան Հարաւային կողմը, մօտ 5 ժամ Հեռի և Մուշ քաղաքից մօտ 12 (60 վերստ) ժամ Հեռի: Այս քաղաքը, որ գտնւում է Սալնիս անաւանաւ ձորի մէջ, իւր կոչումն կրող Բաղէշ ու ջուր (Տիգրիս թափող) գետակի վերայ, Հինգերորդ դարու մեր Հեղինակները չեն յիշում: Աւանդաբար ասում են, որ քաղաքի սկզբնական անունը՝ ձորի անունով եղել է Սալնու: Սակայն իններորդ դարում Թովմայ Սրժբունին ¹⁾ ոչ միայն չիշում է Բաղէշ քաղաքը, այլ և կոչում է դրան Շահաստան, որ ասել է՝ Հարուստ և առեւտրական քաղաք: Ներկայումս մի խնդիր կարող է համարուիլ՝ թէ Հայոց կենաց որ ժամանակներում էր գաւառներին կամ նահանգներին էր պատկանում այս քաղաքը: Որովհետեւ նահանգների սահմանները, քաղաքական պատճառներից, անդադար փոփոխելու էին, այդ պատճառաւ Հաւանական է կարծել, որ Բաղէշը իւր շրջակայքով անցնելու էր երկու դրացի նահանգներին՝ երբեմն Տուրուբերանին (սամկուրէն Տարբերունի) և երբեմն Աղձնեաց: Խորհացուց կամ Շիրակացուց աշխարհագրութեան մէջ չէ յիշվում սորա անունը, իսկ Վարդանի աշխարհագրութեան մէջ ²⁾ քաղաքս վերաբերում է Բիթլիսեաց գաւառին, որ Տուրուբերանի նահանգին էր պատկանում այն միջոցին: Ամենից յաճախ գործ է ածվում Բաղէշի անունը վերջին դարերի Հեղինակութեանց մէջ, ուր մինչև անգամ ե պիտի պիտոսանիստ քաղաքէ անուանվում, թէ և յայտնի չէ թէ այդ աթոռը որ ժամանակից կամ ում ձեռքով է հաստատուած և ինչպէս շարունակուած: Անցեալ դարերում չիշում Բաղէշու առաջնորդներից յայտնի են՝ ոմն Մեսրոպ վարդապետ, 1685 թուին՝ Աւետիք վարդապետ, Ստեփաննոս եպիսկոպոս և այլն: Ներկայումս՝ քաղաքի մէջ գտնուող Հնութիւնները Համեմատաբար այնքան նոր են, որ չեն լուսաբանում նորա Հնագոյն պատմութիւնը: Բաղէշ բառի ծագման մասին աւանդութիւն կայ միայն, որ իւր թէ էլ, որ բնակչաց կարծիքով ցորտին ամենապիտանիութեան կենդանին է, ձմեռ ժամանակ սառել է քաղաքի ձորերի մէջ ձիւնից խեղտուելով, որից տեղը կոչուել է պաղ էշ, որ չետոյ աղաւաղուած է իւր թէ Բաղէշ: Սկանառններից մէկը ³⁾ ցոյց է տալիս մի լատինեղէն, թէ և ինչպէս նա ասում է, անվերժանելի Հնագոյն արձանագրութիւն, որ քառանկան թուականներին քաղաքի բերդի արեւելեան պատին կից շինուած մի խոհարարի խանութի պատի մէջ էր դրուած, որ անշուշտ Հռոմայեցուց տիրապետութեան ժամանակների շրջանակ է: Տաճկաց ժամանակուայ մնացած ամենահին արձանագրութիւնը Համարուելու է բերդի Հարաւային կողմի կիսափլատակ դռան վերայ արաբերէն գրուածը, որ վերաբերում է նոցա 902 թուականին

(մեր 1496 թուականը), իբրեւ յիշատակ տաճկաց սուլթանների մէկի քաղաքաշինութեան: Սակայն, որքան աղբատ է քաղաքը Հնութիւններով, այնքան Հարուստ են շրջակայքը պատմական յիշատակներով և աւանդութիւններով, որոնք իրանց տեղը կը բերուին:

Բաղէշ քաղաքը շինուած է Սալնիս ձորի մէջ և ամէն կողմից բաղմաթիւ ձորերով և դժուարամատչելի լեռներով շրջապատած. այդ պատճառաւ ինքը ևս մասամբ ձորերի մէջ է, մասամբ լեռանց ապարաժների վերայ ու շատ գեղեցիկ տեսարան ունի: Չորս ձոր՝ արեւելից, արեւմտից, Հիւսիսից և Հարաւից գալիս միանում են քաղաքի մէջ. առաջին երեք ձորերի միջից վազում են վտակներ, որոնք, այստեղ միանալով, ուղղութիւն են ստանում դէպի Հարաւային ձորը: Այդ վտակները, միանալուց առաջ, պատմական անուն են կրում՝ Ամպա կամ Համպա ջուր, Աւետի ջուր, Խոցերու կամ Խոցրով ջուր, որին քրդերը Ամրոտ-չայ են անուանում: Այդ վտակները միանալով կաղնում են Բաղէշու ջուր կամ Ապի-Պիթլիկ անունով գետակը, որ գնում է թափում Տիգրիս գետի մէջ:

Քաղաքի տները, այս երեք ձորերի մէջ անցնող վտակների եզերքից սկսուելով, յետույցեալ դէպի վեր են բարձրանում կարգ կարգ և առհասարակ ցրուած են զառիվայրերի վերայ, միմեանցից Հեռու և ծաղկաղարդ պարտէզներով զարդարուած: Այդ տները շինած են մեծ մասամբ մոխրագոյն սրբատաշ կակուղ քարից, որ տեղն ու տեղն է ձեռք բերվում և կոչվում է փոսթ քար: Փանի մի տներ գոյնզգոյն քարերից են շինուած և առհասարակ քաղաքս դուրի չէ ուշադրութեան արժանի նշանաւոր շինութիւններից, թէ և, պէտք է ասել, տների ներքին դիւրը աւելի դեղեցիկ է քան թէ արտաքին տեսարանը, որ իւր թէ քրդերի վախից գիտութեամբ անշքութեան մէջ են պահում: Այդ շինութեանց միւս պակասութիւնը այն է, որ պատ շարեւիտ կրի տեղ ցիւ են գործածում, թէ և շրջակայքում շատ կրահանք կայ:

Երեք ձորերի ճիշդ կեդրոնը կաղնում է մի քարանձաւ, Հիւսիսից դէպի Հարաւ երկայնացած, որի տափարակ գլխի վերայ շինած է բերդը: Թէ ով և երբ է կառուցած այս բերդը յայտնի չէ. աւանդութիւն կայ միայն, որ 15-րդ-16-րդ դարեր աշխատել է աւելի աչս ամուրը, բայց չէ կարողացել: Միայնակ գրաւոր յիշատակը միում է տալիս ին բերդի Հարաւային կողմը կարմարակապ կիսաւերակ դռան վերայ արաբերէն արձանագրուած, որից իմանում ենք, որ տաճկաց 902 թուին (1496 թուականին) շինուած է դա սուլթանների մէկի ձեռքով. բայց ամենայն ինչ տեղիք է տալիս կարծելու, որ շինութիւնը աւելի Հին է և այդ արձանագրութիւնը միմիայն որեւից վերամոտորման է վերաբերում: Որքան ամուր կարող էր լինել այս բերդը Հին ժամանակներում, այնքան ոչինչ է ներկայումս, որովհետեւ մօտակայ թաղերի դիւրը ոչ պակաս բարձրութիւն ունէ, ուր տեղից շատ Հեշտ է ռմբակածելը: Այս պատճառով է գուցէ, որ ներկայ դարուն մէջ ուշադրութիւնից Հանել է դրան Օսմանեան տէրութիւնը և այժմ աւերակ ու ամալ է մնացած, լիքը աւերակների կոյտերով և կիսափորձան վանաղան շէնքերով. կենդանի մնացած են տալիս քանի մի տաճկաց Հին տներ և մի փոքրիկ մզկիթ: Բերդի մէջ աղբուր չ'կայ, այլ քանի մի տներ մէջ ջրամբարներ են շինուած: Որովհետեւ այս քարանձառի ամէն կողմի երեսները խորտուրդ են և վերից վայր ուղղահայեաց դիւր ունին, այդ պատճառաւ բերդից մինչև վայր դէպի դուռը շրջապատոյտ ճանապարհ է շինած, որ քարաշէն բարձր կամարով ծած-

1) Թով. Սրժբունի եր. 122.
2) Վարդ. աշխարհ.
3) Փէրուխան Բարունակ պէյի ճանապարհորդութիւններ. 145:

կամ է: Կը որովհետեւ բերդի այդ շինութիւններէն շատերը հետզհետէ քայքայուած են, իսկ քաղաքի սովորական երթեւեկի ճանապարհը քարանձաւի հարաւային արեւելեան կողմից ճիշդ տակն է, վասնորոյ շատ անգամ պատերը փլուզուի, այն ահագին բարձրութիւնից ցած են թռչում տներն և մարդկանց վնաս հասցնելով:

Բերդի հիւսիսային ծայրից քիչ հեռու մի բլուր կայ, որի վերայ աշտարակաձե քառակուսի մի քարէ շէնք է գտնուում: Պատմութեամբ են, որ հարիւր տարի առաջ այդ շէնքի վերի ծայրից դէպի բերդը մի կամար էր ձգուած և նորա վրայով քարաշէն խողովակներով ջուր էր գալիս: Այդ ջուրը հիւսիսային կողմը գտնուած լեռան աղբիւրից էր գալիս և երեք բաժանուում մէկ մասը բերդին, միւսը գնում էր հայոց Կարմրակ եկեղեցւոյ բակը, իսկ երրորդ-տաճկաց Կեօք-Մէջտանի մզկիթի բակը: Այժմ չիշեալ կամարը փլած է, ճանապարհները խանգարուած ու միայն տեղ տեղ երեւում են խողովակներէ մնացորդները: Պատմութեամբ են նմանապէս, որ բերդի մէջ ծածուկ գետնափոր ճանապարհ կայ, այժմ նմանապէս խանգարուած, որ մի մզկիթի առէլի երկարութեամբ գուրս է եղել գալիս Քաջ խինց անունով կամուրջի մօտ վտակի վերայ: Բերդի բոլորակը պտտելը կէս ժամ է տեւում:

Քաղաքը պարսպապատ է, բայց գլխաւոր փողոցներէ ծայրերը դռներ ունին՝ Վան-գալուսը, Շէխիճիլէր-գալուսը, Արապ-չարու-գալուսը, Ամիրա-չարու-գալուսը (Ամիրա շուկայի դուռը), Մէջվահանէ-գալուսը և Օղլուն գալուսը, որին հայերը Գաղտան-գուռ են ասում: Քաղաքի գլխաւոր մզկիթներն են՝ Էմիր-Շէմսէյին, Ճամիլ-Ալթին, Գրդլ-Մէնճիտ, Մէնճիթի-Սաթուր և Շէրիֆի, այս վերջինը տակի մեծագործ է և գմբէթը կիսագնդի ձե ունի, այն ինչ միւս մզկիթներէ գմբէթները որո՞՞ւր են:

Չորս քարաշէն Հայոց եկեղեցիներն են՝ 1) Կարմրակ Ս. Նշան, որ Ս. Կիրակոս ևս է կոչւում: Սա վեց սրահներէ վերայ հաստատուած գմբէթաւոր մի եկեղեցի է, կառոււղ սրբատաշ քառակուսի քարերով շինուած: Նորոգուած է 1845 թուին: Սկզբնական Ս. Կիրակոս անունը Կարմրակ վերափոխուելու պատճառն այն է, որ մի փառապետ Սպահանցի բերել է այստեղ Կենաց փայտի մասը, որ ամփոփուած է փոքրիկ քառակուսի արծաթի տուփի մէջ, վրայից հաղցրած է կարմրագոյն մի սիւր (գոհար), որից անուն է ստացել Կարմրակ: Ռամիկները կարծում են, որ ահան կարմրութեան պատճառը այն է, որ իբր թէ ներկուած է նա Փրկչի արեւնով: Այս մասունքը այնքան պատմութեամբ է այստեղ, որ մինչև անգամ տաճիկները երգում են՝ Կարմրակ հախի ի շուրհ: Այս եկեղեցւոյ մէջ գտնուում է նմանապէս Ս. Ստեփան-նոսի Նախավիշի մասունքը: 2) Ս. Սարգիս եկեղեցին, որի առաջ սեղանի տակից առատ և անուշ ջուր է ըղխում ու ստորերկրայ ջրմուղներով քաղաքի զանազան թաղերէ մէջ բաժանուում է. քաղաքացւոյ շատերը այս ջուրն են գործածում: 3) Հանդէպ վերոյիշեալ եկեղեցւոյ գտնուում է Լիւնգ խորան եկեղեցին, սորա կողմնական խորանների վերայ գտնուում են գարձաւ խորաններ, ընդամենը հինգ, որոց պատճառաւ և կոչւում է Հինգ խորան: 4) Ս. Գիւրգ եկեղեցի: Առհասարակ եղած թուականներին նայելով, այդ եկեղեցւոյ հնութիւնը երկու հարիւր տարւոյ չէ անցնում:

Քաղաքը նշանաւոր է իւր վաճառականութիւնով, թէև այժմ առուստուրը հետզհետէ ընկնում է: Բոլոր Հայաստանի կողմերը մատակարարվում են այստեղ գործուող կարմիր ներկած պատուական կտաւով, որ չափանի է Բաղէշու լէ-լէ-անուշով: Առաջ շատ էին այստեղ հայ կառավարներ

(ջուլհալ), բայց հիմա իոցա թիւը հարիւր հազիւ է հասնում, միւսները ցրուել են զանազան տեղեր: Կառավարներին շատ օգնում են քաղաքի մէջ գտնուող բաղմաթիւ բորակային ջրերը, որոնց մէջ ներկարարները լուսնում են իրանց կտաւը: Այստեղի կտաւը գեռ չը ներկած, իւր բնական ուղիտակ ձեով խոշոր է գործուածը և թանձր, բայց սորմով կարմիր ներկելուց չետոյ շատ աղնիւ և թաշեայ քնքուշութիւն է ստանում: Քաղաքի բոլոր կանայքը պարտք են համարում, ոչ միայն տանը գտնուած ժամանակ, այլև փողոց երթալիս, այս կտաւից կարած մի երկար շապիկ հագնել իրանց զգեստի վրայից, իբրև առէլի դարձարող մի բան: Թէ և շինում են այստեղ նմանապէս չիթ, բայց դա շատ կոպտ է գուրս գալիս: Առհասարակ համեմատ չէ խանութների և շուկայի գեղեցիկութիւնը. գոթա շատ մթին են: Շուկայի կտաւը (տանիքը) հողայարի է և հաւատար շուկայի երկարութեամբ, նա տեղ է ճեմելու, ցորեն և այլ մթերքներ ծախելու: Շուկայի միջով վաղում է հիւսիսային կողմից եկող վտակը և վրան տեղ տեղ քարէ կամուրջներ են շինած: Մասվաճառների և մանրավաճառների շուկաները, մթնութեան հարկ չունենալով, առէլի լայն, բարձրահամար և կանոնաւոր շինուած են: Կան նմանապէս քանի մի մեծ և փոքր քարաշէն խաներ՝ Հին խան, Նոր խան և այլն: Երեք մեծ քարաշէն համամներ՝ Սահ-Համամը, Իւնի-Համամը, Փաշ-Համամը: Տաճիկները քանի մի հատ մէրէնէ ունին, իսկ քրիստոնեայք՝ Նախակրթական դպրոցներ, որոնց մօտին Բաղէշը շինութեան պիտանի անտառներ չունի և աղբիւր ու մինչև անգամ տները ծածկելու համար հարկաւոր եղած գերանները և տախտակը կամ պտղատու ծառերն են կտրում կամ բարտի ծառից, որ հոգատարութեամբ ցանում են և բաղմացնում: Տները տնձրեց չը կաթելու համար, տանիքի վերայ աղաջուր են հոսում և լողաքով պնդացնում, որ և ամուր է լինում քան թէ Մուշ:

Քաղաքի սօք շատ գեղեցիկ է և Բաղէշի ամառը և գարունքը գոված է բոլոր շրջակայ գաւառներում: Այդ միջոցներին քաղաքացիք բոլոր աղատ ժամանակները անց են կացնում այգիների մէջ և զուարճանում բնութեան գեղեցիկութեամբ: Ձմեռը, ընդհանաւաւ, շատ գառնաշունչ և անտանելի է այստեղ:

Ոչ պակաս արժանատիութիւն է քաղաքի համար ջրի առատութիւնը, բայց անուշահամ վտակները, այստեղ ամէն նշանաւոր տուն իւր աղբիւր ունի: Այդ բաղմաթիւ աղբիւրների մէջ համբաւաւորներն են՝ Լօլօ, Ռաշօ, Շէրիֆ-խանի և Մաթաշ աղաչի աղբիւրները, Սեֆէր Էֆէնցի աղբիւրը և այլն: Գարնան ժամանակ գետակի մէջ առատութեամբ բռնվում է մի տեսակ մանր ձուկ, որ Վանայ տարեկին շատ նմանութիւն ունի: Անշուշտ ջուրերի այդ առատութիւնն է պատճառը քաղաքի այգիների շատութեան:

Հ. Ինճիճեանը ասում է, որ առաջուայ ժամանակներում այս քաղաքում 25,000 տուն բնակիչ է եղել, բայց անդադար խռովութիւնները և մանաւանդ անցեալ դարում եղած սատակի սովը պատճառ է եղած, որ քաղաքացիք զանազան կողմը ցրուել են, մինչև որ ներկայ գարսի սկզբում ընդհանուր թիւը բնակչաց համարվում է եղել 5000 տուն, որոնցից մօտ 1500 տուն հայ և 200 կամ 300 տուն եագուպի ասորի, սակաւ ևս նեոստորականներ, որոնց այստեղ կոչում են նեոսո, մնացածը քուրդ և տաճիկ:

Բարուհակ պէյն (1847 թուին) հաշուում է ընդամենը 25,600 հոգի բնակիչ, որոնցից մօտ 20,000 քուրդ և տաճիկ 5000—հայ և 600 չափ եագուպի և ասորի:

» Հարցնելու, այս օրեր ձեր Հայրենակցաց ումանց վրայ
 » «Մասին» մէջ շարք մը յօդուածներ կը հրատարակէ,
 » որք խնթութեան գլուխ գործոց ըլլալէն զատ՝ ալ զըն-
 » պարտութեանց ամեն ուսմաններ կանցնեն իրենց անի-
 » բաւ բովանդակութեամբ... Սա մարդը իրաւ սր բախտա-
 » խնդիր մ'է. ատենով զմեզ, պօլսեցոց չեմքին ծայր կ'ամ-
 » բատանէր, կը հայհոյէր ի դէպ թ ք օ ք օ թ կոչելով
 » զարս և զկանաչ մեր, այժմ իր լեզուն դարձուցեր է ձեր
 » Հայրենակցաց դէմ և զմեզ կը շողորթէ՝ կերելի մեր
 » մտքէն ջնջել յուսալով իրեն ըրած վատ տպաւորութիւնը,
 » զորս պօլսեցիք՝ ինչ որ ալ ըլլայ, աղէկ կը չիշեն անտա-
 » բակոյ, երբ ինք հրապարակ իջաւ մեզի խօսելու կամ չի-
 » տակ զուրցեմ, զմեզ հայհոյելու....

» Սակայն մեր զարմանք առաւել «Մասին» կը պատ-
 » կանի որ կ'հրաւիրուի խաղի խաչատուրի գրութիւն մը
 » աչն մարդէն, զոր ինք՝ «Մասին» բազում անգամ ծաղրեր
 » է, և այսպէս է անոր ժանգոտ սուր, պատուանշանք,
 » զորս ձեր Հայրենակցից սպառ քանի մը տարեկ վեր
 » անիմառնակ գրչի մը փոխած է. . . «Մասին» վայելուչ
 » ընթացից մին է անտարակոյտ այս ընթացք, որով կրնաք
 » հասկնալ իրեն անուղբունք ըլլալը թշնամոյն հետ ան-
 » գամ, թշնամի վասն զի նոյն Նիկողոսեան իւր ռմբաձիգ
 » հայհոյանաց բառարանէն բառ մը չ'ընտրուց, զոր չ'վերա-
 » բերեր «Մասին»։ Ա'լ հասկցէք. . . Նորք յօդուածոց շար-
 » ժաւիթ և պատճառ չ'կրցայ գուշակել, արդեօք այս ա-
 » մառ Կ. Պօլիս մեզ հիւր եկած ձեր Հայրենակիցներէն
 » միոյն ճամբորդութիւնն է եղած, ճամբորդ որ ըստ նոյն
 » «Մասին» բարեկամական լաւ տպաւորութիւններ կը թու-
 » զու 'ի Կ. Պօլիս», զորս ջնջել կը սպառնայ աչն մարդ,
 » որուն վարկն քօնաօլիթներէն ալ վար ինչալով հոս տեղ՝
 » ալ վեր ելլելու չոյս բնաւ չի պիտի կրնայ տաճել։ Բայց
 » սակայն զուր տեղ կը ջանայ թոյն թափել ձեր զայրա-
 » ցեալ ներկայացուցիչ մարդոց վրայ զորս յանուանէ չի
 » չեղատակեր և որք բացակայ ըլլալով՝ հարկաւ չեն կրնար
 » զարժանին առնել, այս ալ կերելի պ. Նիկողոսեանի չատուկ
 » քաջութիւն մ'է. . . Բոլոր գրութիւն ինքնագով ներքո-
 » զական մ'է գործունէութեանց իւրոյ և անտեղի և անիրաւ
 » յարձակմանց հաւաքածոյ առ ուսաստան։ Մեք որ Ռու-
 » սիայ ճամբորդած ատենինս արժանահաւատ անձանցմէ
 » լսած եմք անոր սիրագործութիւնք Ախալցխայ, Կարին,
 » Փեթրբուրգ, Տիֆլիս և ալլն քաղաքաց մէջ գործեալք,
 » որով 'ի բաց մերժեցաւ նա ամէն լուրջ և բարոյական
 » ընկերութիւններէ և լընտանեաց, չեմք վարանիր մեզմէ
 » ալ մերժելու, որպէս արտաքսեալ թուի իւր վաշտէն վասն
 » տղեղ վարուց իւրոց. . . Կը զարմանամ թէ ինչու կը լռեն
 » մարդիկ, որք ի պաշտօնէ պարտաւոր են խօսելոյ՝ յայտ
 » յանգնման կացուցանելով զճշմարտութիւն. . .

» Յ. Գ. Փոքր Ասիայէն լուրեր կառնեմք, թէ շատեր կը
 » գաղթեն հոն ուրիշ տեղերէ։ Տրաքիզօնի Վիլայէթին մէջ
 » Բաթումէն գաղթելոց թիւ 22,800 էն կանցնի եղբւր մինչև
 » այսօր»

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ո Ի Ն Գ Ա Ր Ի Ա

Լրագիրները հաղորդում են, որ Հոկտեմբերի 3-ին Պեշտ քաղաքում կատարուել է «ազատութեան և սիրոյ երգողի», ունգարական նշանաւոր բանաստեղծ Պետեֆի արձանի հանդիսաւոր բացումը։ Արձանի կառուցման համար ստորագրութիւնը սկսուեցաւ սորանից քսան տարի առաջ, բայց այլևայլ պատճառներով, մասամբ նաև քաղաքական հանգամանքներից ստիպուած, Ունգարիան այժմ միայն կարողացաւ հատուցանել իւր արժանիքը իւր սիրելի բանաստեղծին։ Այս հանգէսը բոլորովին ժողովրդական բնաւորութիւն ունէր։ Պորան մասնակցում էին պարլամենտի և կառավարութեան ներկայացուցիչները, նահանգների և քաղաքային պատգամաւորներ, գրական և գիտական ընկերութիւններ։ Հանգէսը ըսկսուեցաւ Պետեֆի լիշատակին նուիրուած մի ճառով, որ գիտութեանց ձեմարանի դահլիճում արտասանեց մի ուրիշ բանաստեղծ, ունգարական յայտնի հեղինակ Մօրիս Եօկայն։ Եօկայն վառ աշխուժութեամբ պատմեց բանաստեղծի կեանքը, նորա գործունեայ մասնակցութիւնը անկախութեան պատերազմի մէջ, նորա հերոսական մահը պատերազմի դաշտում։ Առանձին սեղանի վերայ դափնեայ պսակներով զարդարած գրածէր Պետեֆի կիսարձանը։ Այնուհետև ամէնքը հանդիսով գնացին այն հրապարակը, ուր կանգնած էր արձանը։ Ահագին հրապարակը լցուած էր խուռն բազմութեամբ։ Արձանի ստորոտը ծածկուած էր պսակներով ու փնջերով, նոցանից առաւել ուշադրութիւն էր դարձնում իւր վերայ եռագոյն ու սպիտակ ժապաւինազարդ դափնեայ պսակը։ Սպիտակ ժապաւէնի վերայ գրուած էր հետեւեալը. «Une adoratrice du grand poète hongrois Petöfi Sandor» («մի երկրպագու հունգարական մեծ բանաստեղծ Պետեֆի Սանդօրին»)։ Ռումինական թագուհու ընծան էր այդ։ Քաղաքապետի մի համառօտ ճառից լետոյ, որ յայտնեց, թէ Ունգարիան այժմ վայելում է այն բոլոր ազատութիւնը, որ երազում էր Պետեֆին, արձանի ծածկոցը վերցուեցաւ։ Այդ միջոցին երաժշտական խումբը հնչեցրեց Պետեֆի երգը. «ես քոնն են, հայրենիք իմ»։ Բանաստեղծը ձեակերպած է ամբողջ հասակով ժողովրդական գինուորի հագուստով։ Աջ ձեռքը բարձրացած է դէպի երկինք, իսկ ձախով բռնած ունի ծրար։ Հանգէսը վերջացաւ մի հացկերոյթով, որին ներկայ էին, 'ի միջի այլոց, և նախարար — նախագահ Տիսսօն, ազգային լուսաւորութեան նախարար Տրէֆօրը՝ ունգարական երկու պալատների անդամները, գրականութեան և գեղարուեստից ներկայացուցիչներ և այլն։

Թ Ի Ի Ր Ք Ի Ա

Կ. Պոլսից Հաղորդում են անգլիական թերթերին, որ բոլոր պետութիւնները բացի Անգլիան, Փրանսիան և Ռուսաստանը սկզբունքով ընդունել են այն Հարկը, որ Դուռը մտադիր է դնել բոլոր օտարահաւաններին վերայ, որոնք Թիւրքիայում մի որոշ առևտրական գործ են վարում կամ մի որևէ պարասպունք ունին: Հրաւիրելով մեծ պետութիւններին ընդունել այս Հարկը Դուռը մատնանիշ է անում այն Հանգամանքի վերայ, որ եւրոպացիք իրաւունք չ'ունին Հարկից ազատ լինել և որ այդ եկամուտը գործ պէտք է դնուի տաճկական արժէթղթերի տէրերին բաւականութիւն տալու Համար: Ընդունելով Դուռն առաջարկութիւնը Իտալիան երեք պայման է դրել 1), որ այդ նախագիծը չի իրագործուիլ նախ քան բոլոր պետութիւնների Համաձայնութիւն ստանալը, 2), որ Դուռը պարզ կերպով կ'յայտարարէ նախագծի բոլոր մանրամասնութիւնները, և 3) որ մեծ պետութիւնները իրաւունք կ'ունենան ամէն երեք տարի պահանջել այդ օրէնքի վերաքննութիւնը: Ուրիշ պետութիւնները յայտնել են իրանց Համաձայնութիւնը առանց որևէ պայման դնելու:

Ե Ք Ի Պ Տ Ո Ս

Արաբի-փաշա:

Daily Telegraph լրագրի թղթակիցը այցելելով Արաբի-փաշային բա՛ն տ ի մէջ մի խօսակցութիւն է ունեցել նորահետ, որի վերջում փաշան շատ հետաքրքրելի կերպով է ամփոփել իւր ապագադը դրութիւնը: «Նո՛ւ չեմ ա տ ու մ Խէղիվին» ասել է Արաբի-փաշան «և նա ևս չէ ատում ինձ: Տէլ-էլ-Քէրէրից յետոյ իմ առաջ բաց էին բոլոր ճանապարհները: Նո կարող էի գնալ ուր և կամենայի, բայց ինձ քաջ ծանօթ են Խէղիվի բարեկամները: Ինձ մի մկրատով կ'սպանէին ինչպէս Աբդուլ-Ազիզին: Ո՛չ: Նո՛ւ նախադասեցի անձնատուր լինել ձեզ, անգղիացոց, որպէս զի ձեր ուղածին պէս վարուիք ինձ հետ: Դուք Հարցնում էք Թէ արդեօք ինչ վերջ կ'ցանկայի ինձ, ես կ'ցանկայի որ ընդ միշտ արտաքուստ լինիմ Նիկիտոսից: Սերտոյ այնքան լի է, այնքան յագնեցել է ինձ Նիկիտոսը: Նո գերդաստանիս հետ հանգիստ կապէի Ներսիսյանը և այլ ևս ոչոքին չէի ձանձրացնել, վասն զի երազս անցաւ, յոյսերը խաբեցին ինձ... Ստախոսները ասում են, որ քրտիս լցնում էի պաշտօնավարութեանս ժամանակ: Նո բոլորովին ա զ ք ա տ մ ա Ր Դ եմ, ես մի փոքրիկ տուն ունեմ միայն Զագագիզի շրջակայքում, ուր ես ծնուել եմ: Իմ Վալիբէի պալատը սեփականութիւնս չէ, ինձ տուած էր նա ժամանակաւորապէս իբրեւ նախարար: Նո արդարեւ բոլորովին ազատ եմ և եթէ դուք ինձ աղատութիւն տաք, ես ստիպուած կ'լինեմ իմ և գերդաստանիս ապրուստի Համար աշխատել . . . Բայց դուք ինձ կ'յանձնէք Թշնամիներին ձեռքը, ես այդ նախադրում եմ և այն ժամանակ ա մ է ն ի ն չ «վերջացած կը լինի ինձ

Համար... ամէն ինչ» — Նրը մենք ձեզ պատերազմ յայտնեցինք, արդեօք կարծում էիք որ այդ լուի մի սպառնալիք է՞ Հարցրել է թղթակիցը: — «Այո՞» պատասխանեց Արաբին շեշտելով, «և այդ ամենատարափելի բոպէն էր կեանքիս մէջ: Ձեր Սայմուրը ինձ մի ազդարարութիւն էր ուղարկել, որ նա Աղէքսանդրիա քաղաքը առաւօտեան 8 ժամին կ'սկսէ ռմբակոծել: Ես խնդացի, որովհետեւ մտածում էի Թէ Աղէքսանդրիայի Հարստութեան կէսը պատկանում է անգլիացոց, և Անգլիացիք է Հարկէ չ'են ոչնչացնիլ իրանց սեփականութիւնը: Նո ամբողջ գիշերը աչքս չը խփեցի, մտածումների մէջ խորասուզուած, և աւելի ու աւելի Հաստատվում էի Համոզմունքիս մէջ: Օրը լուսացաւ, 8 ժամը խփեց. ոչինչ անտուր ազմուկ չը լսելով, ես ազատ շունչ քաշեցի և փորձեցի քնել: 8 1/2 ժամին ես լսեցի Թիւրանթի առաջին արձակումը, որ սարսուռ ձգեց մարմնիս մէջ, որովհետեւ այդ ցրել արած յոյսերիս ճայթումն էր և ես հետաքրքրի էի Թէ արդեօք ո՞վ կը լինի յաղթողը: — «Դուք ուրեմն կարծում էիք որ կը յաղթէք մեզ»: Արաբին յոնքերը կիտեց և մի փոքր ժամանակ լուռ մնաց: Յետոյ ասաց «Կուք մի մեծ աղբ էք: Դուք կարող էք վստահանալ մեծահոգի Հանդիսանալու Յետեվայօցի—մի վաչրենու—վերաբերութեամբ և դուք այդպէս պէտք է վերաբերէք և դէպի ինձ: Վարուեցէք ինձ հետ այնպէս ինչպէս վարուեցաք Յետեվայօցի հետ և ես դո՛հ կ'լինեմ: Նրը Թղթակիցը քաշուելով Հարցրեց նորան Թէ արդեօք ինքը մասնակից է եղել Աղէքսանդրիայի կոտորածներին: Արաբին պատասխանել է. «Նո հոնչ չեմ, ինչպէս Թշնամիներս ուղում են ներկայացնել ինձ: Մենք արեւելցիներս այլապէս ենք գործում քան Թէ դուք հիւսիսի մարդիկը, ուր ամէն ինչ խիստ և ձեւականէ: Մենք մի հրաման ենք տալիս և մեր կուսակիցները այնպիսի եռանդ են ցոյց տալիս, որ առաջ են գալիս այնպիսի Հանգամանքներ, որոնց ըստ երևոյթի մենք տուած ենք մեր Հաւանութիւնը: Արեւելցի ստածդ անպայման չէ Հնազանդում Հրամանիդ—նա երեք միայն այն չէ անում ինչ որ ասած է իրան և ոչ աւելի: «Արաբացիք» եղբայրակից Արաբին «ամենապատիւ» մարդիկն են:»

Վալիբէից հեռագրում են Հոկտեմբերի 14-ին Փարիզի Figaro լրագրին հետեւեալը՝ «մօտ 300 անձինք դիմել են տէրութեանը խնդրելով որ վարձատրութիւն տան այն կորուստների փոխարէն, որ նոքա կրել են Աղէքսանդրիայի ռմբակոծութիւնից յետոյ տեղի ունեցած անկարգութիւնների միջոցին: Ընդամենը ներկայացրած են 150 միլիօնի պահանջներ: Բազմաթիւ նաւեր գործերով բեռնաւորուած վերադառնում են Անգղիա: Բեքերում գտնուած բեղունիների շէխերը հնազանդութիւն յայտնելով վերադարձնում են Արաբի փաշայից ստացած Ռեմինգտօնի Հրացանները: Աղէքսանդրիա ժամանեց ալբանական մի փոքրիկ զօրախումբ: Նգիստական զօրքերի վերայ եղած ծախքը կրճատած է: Տասը միլիօն ֆրանկով կարելի կ'լինի 10,000 մարդուց բաղկացած զօրք ունենալ, որոնք անգլիական և Թիւրք սպայների հրամանատարութեան ներքոյ կ'գտնուին:»

ՖԵԼԻԵՏՕՆ

Դ. Ա. Ս. Ա. Խ. Օ. Ս. Ո. Ի. Թ. Ի. Ի. Ն.

Դօկտ. Ա. Բաբայանի.

(Ընդհանուր Ուսուցչական Ժողովի վերջին նիստում.)

Յարգույ ժողով.

Եթէ ես այսօր վստահանում եմ պատուելի ժողովիդ պարտադիր զբաղմունքը մի ժամու չափ ընդհատել և մի քանի դիտողութիւնք յայտնել բժշկական տեսակետից ձեր պարապմանց ծրագրից դուրս եղող մի Հաստատութեան մասին, այն է՝ ՄԱՆԿԱՆՑ ՊԱՐՏԵՂԻ կամ ՓՐԵՕԲԵԼԵԱՆ ԾԱՂԿՈՑԻ մասին,—այդ այն պատճառով է, որ, ինչպէս ես հեռուից լսեցի, դուք ինքներդ ձեր մի երկու նիստում բաւականին մեծ ուշադրութիւն նուիրած էք այդ նոր գործին, գնահատած էք Փրեօբ. Ծաղկոցի նշանակութիւնը մանկավարժական կողմից և ընդունած նորան իբրև մի զօրաւոր օժանդակիչ Հայոցս ծխական դպրոցների դժուարաքայլ գործին: Այդ կերպ մենք իրաւունք ունինք այսօր ասելու, որ ոչ միայն մեր բարձր Հոգևոր իշխանութիւնը իւր վսեմ Հովանաւորութիւնը տարածած է մեր նորաբոյս ծաղկոցաց վերայ, այլև դոցա նշանակութիւնը գնահատուած է այժմ մեր մանկավարժների մեծագումար ժողովով: Բնական է ուրեմն մտածել, որ մանկանց պարտեզների տարածումը մեր ժողովրդի մէջ այս տարուանից գուցէ մի առանձին զարկ պիտի ստանայ:

Թէև իւրաքանչիւր Հայ, որ փոքր ի շատէ հետամուտ եղած է Փր. Ծաղկոցների պատմութեանը և գիտէ թէ՛ այդ Հաստատութեան նոյն իսկ ծննդատեղում (Հիւսիսային Գերմանիայում) դորա մշակները որպիսի նեղութեանց և դժուարութեանց Հանդիպած են, մինչև որ մանկավարժները իրանց բարձրութեան գազաթից ցածր նայած են այդ նորաբոցը տունկի վերայ և վերջերումս միայն արժանացուցած այն Համակրութեան, որի օրինակը դուք ևս այստեղ Հանդիսաւոր կերպով տուած էք,—այդպիսի Հայր, ասում եմ, թէև չի կարող ծածկել իւր սրտի ուրախութիւնը, որ յիշեալ նոր Հաստատութիւնը մեր մէջ պատուաստվում է առանց սպասելի մեծամեծ դժուարութեանց. սակայն, տիկնայք և տեսնո՞ւք, քանի որ այդ նոր Հաստատութեան բաղդը բայցաճող կերպով ծագում է մեր մէջ, այնքան մենք ամենքս՝ նորա բարեկամներս, պէտքէ զգոյշ լինինք և բազմակողմանի քննադատենք նորա Հիմունքը, «պէտք է հասցնենք առաջուց Հասարակաց գիտակցութեանը նորա լաւն ու վատը, որ նորա գործադրութիւնը

մեր մէջ թերի և անկատար չը լինի, որ վաղ թէ ուշ զանազան վատ հետեւանքներ չ'յառաջացնէ շեղուելով իւր բուն նպատակից, որ վերջապէս իրաւի նա արմատանայ մեր ժողովրդի բոլոր դասերի մէջ»:

Մանկավարժական տեսակետից այդ Հաստատութեան նշանակութիւնը քննելը ձեր գործն էր. բժշկացս պարտքն է մատնացոյց լինել նորա առողջապահական կամ Հակառողջապահական կողմերին. թէև պէտք է խոստովանիմ, որ այդ կողմանէ ոչ միայն մեր, այլև եւրոպական գրականութեան մէջ ևս մանրամասն գիտնական հետազոտութիւնք դեռ ևս յայտնուած չեն: Եղած ցիրուցան տեղեկութիւնքն էլ կարելի է գտնել առաւել ծաղկոցասէր-մանկավարժների գրուածոց մէջ, քան թէ բժշկական տարեգրութեանց մէջ. ուստի Հարկաւ—նիւթիս մշակութիւնը առ այժմ միմիայն ընդհանուր դիտողութիւններով պիտի սահմանափակուի:

Առողջապահութեան նշանակութիւնը առհասարակ ուսումնարանի վերաբերութեամբ բաւականին գնահատուած է այժմ և կարծեմ կարելի է յուսալ թէ՛ նոյն իսկ մեր գրականութիւնից դուք ամէնքդ փոքր ի շատէ ծանօթացած լինիք ուսումնարանի առողջապահութեան գլխաւոր Հարցերին: Այդ Հարցերի նշանակութիւնը այստեղ Համառօտ կերպով պարզելու համար բաւական է ասել ընդհանրապէս թէ՛ նոր ուսումնարանը, ըստ իմ խորին համոզման, սկսում է իւր դարադրութիւնը այն ժամանակից միայն, երբ մանկավարժները սկսեցին մտածել իրանց Հոգատարութեան յանձնած մանուկների մտաւոր զարգացումը առողջապահութեան նշանաւոր վերանորոգութեանց շատ մասը ուշիուշովոր քննենք, կը տեսնենք, որ այդ վերանորոգութիւնքը իրանց Հիմքը ունին մանուկների առողջապահութեան մէջ, մանուկների առողջապահութեան զարգացման մէջ:

Եթէ այսչափ մեծ նշանակութիւն ունի առողջապահութիւնը ուսումնարանական կեանքի վերաբերութեամբ, ապա որքան առաւել պիտի լինի այդ նշանակութիւնը՝ գալով Մանկանց պարտեզ կամ Փրեօբեւեան Ծաղկոց կոչուած Հաստատութեանց, ուր սաները առաւել մատաղ և թարմ հասակի կը պատկանին, քան ուսումնարանի աշակերտները:

Մանկանց պարտեզը հաւաքելով իւր մէջ 4 տարեկանից մինչև 7 տարեկան մանուկներ՝ երբ իւր նպատակը պիտի դնէ գլխաւորապէս մանուկների մտքի առաւել կանուխ զարգացումը առանց ուշադրութեան նոցա կազմուածքի կանոնաւոր և ներգաշնակ աճմանը, այդպիսի Հաստատութիւնը կարող է անթիւ վնասներ բերել մեր մատաղ սերնդին: Մենք աւելին կ'ասենք, և այդ մեր ասելիքը խնդրեմ այսօրուայ զրոյցիս բոլոր բնաբանը համարէք, այն է՝ «Փրեօբեւեան Ծաղկոց առանց առողջապահական Հիմունքների, առանց առողջապահութեան կանոնների ամենախիստ կերպով հետեւելու՝

մի հրէշաւոր հաստատութիւն կը լինի, որ ոչ մի ազգի մէջ ընդունելութիւն չը պիտի գտնի:»

Այս ընդհանուր յառաջաբանից յետոյ իմ պարտքս է այժմ քննել համառօտակի թէ՛ Փր. ծաղկոցի հիմունքը կարող են արդեօք դիմանալ առողջ ապահովան քննադատութեան, որ մի և նոյն է ասել թէ՛ պէտք է աշխատենք փոքր ի շատէ մեր աչքի առաջը պատկերացնելու ծաղկոցի առողջապահական իդէալը:

Սկսենք Շէնֆիլ্ড:

Փրէօբէլեան ծաղկոցի շէնքը առողջապահական տեսակէտից մեծ ուշադրութեան արժանի է. որովհետեւ շէնքի անյարմարութիւնը ամենամեծ վնասներ կարող է հասցնել միասին խմբուած մատաղահաս մանուկների կազմուածքին: Այդ հասակի մանկանց կազմուածքը արդէ աճեցողութեան շրջանի մէջ է. նորան հարկաւոր է մաքուր և առատ օդ, նորան հարկաւոր է արեգակի կաղզուրիչ լոյսը և տաքութիւնը համեմատաբար առաւել, քան հասակաւորների համար: Քանի որ այժմեան ընդհանուր կենսաբանութիւնը (բիօլոգիան) մեզ պարզ ապացուցանում է թէ արեգակը և մաքուր ու առատ օդը կենդանեաց կազմուածքի աճման համար ոչ պակաս ազդեցութիւն ունին, քան թէ որքան ամենօրեայ փորձից ամենս ճանաչած ենք այդ՝ բոյսերի աճման վերաբերութեամբ.—յայտնի էօրինակ՝ որ մթութեան մէջ մնացած բոյսերը գունատ, տկար, անհամ են լինում և չեն աճում.—քանի որ բնախօսութեան համեմատական փորձերից կենդանեաց վերայ պարզ երևում է, որ մի կենդանույ հիւանդութիւնը կամ նորա վերայ բացուած այս կամ այն վէրքը առաւել երկար է տևում և առաւել վնասաբեր լինում, եթէ կենդանին դտանվում է արեգակի լոյսից և մաքուր օդից զուրկ տեղում,—քանի որ օրինակներ կան որ մեծ չորքոտանիք անգամ մաքուր օդ ունեցած ժամանակ՝ արեգակի լոյսից միայն ախոռներում երկար միջոց զուրկ մնալով՝ խմբովին կոտորուել են,—այս ամենից յետոյ այլ ևս կարող է մեր մէջ կասկած մնալ, որ եթէ շատ մանուկներ մի շէնքի մէջ հաւաքում ենք ժամերով պահելու, պէտք է այդ շէնքը ընդարձակ լինի, առատ լուսաւորուած և նորա միջի օդը անդադար վերանորոգուելու վիճակի մէջ: Այս ընդհանուր գիտողութիւններից յետոյ մասնաւորենք մեր խօսքը: Փր. ծաղկոցի կազմակերպութեանը ձեզ ծանօթացնող օրիորդից և տիկնոջից դուք իմացաք, որ ծաղկոցի շէնքը գլխաւորապէս՝ ա) երկու սենեակից պիտի բաղկանայ, շարժողական և նստողական խաղերի սենեակներից: Դոցա տարածութեան ճիշդ քանակութիւններն որոշելու-որ լինիք, նստողական խաղերի սենեակում իւրաքանչիւր մանուկին առնուազն պէտք է զայ՝ 14—15 խորանարդ արշին օդ: Ուրեմն 30 մանուկների համար այդ սենեակը պիտի լինի մօտաւորապէս երկարութեամբ 9½

արշին, լայնութեամբ 7½ արշ., բարձրութեամբ 5½ —6 արշին: Իսկ շարժողական խաղերի սենեակը, ուր մանուկների զանազան տեսակ շարժողութիւնները նոցա արեան շրջանը արագացնելով՝ պիտի պահանջեն օդի առաւել հոսանք դէպի թոքերը, երկարութեամբ պիտի լինի մօտաւորապէս 11 արշ., լայնութեամբ 8 արշ. և բարձրութեամբ դարձեալ՝ 5½ —6 արշ.:

բ.) Յանկալի է, որ չիշեալ երկու սենեակները իրարուց բաժանուած լինին ոչ լայն անցքով—կօրրիգօրով, ուր եթէ շէնքը առանձին նախասենեակ չունենայ, կարելի լինի տեղաւորել կարգով երեխաների վերարկուները յարմարաւոր կախարանների վերայ, իսկ վերնակօշիկները առանձին իւրաքանչիւրին յատկացեալ տախտակաբաժինների մէջ, որոնց վերայ կ'դարսուին իւրաքանչիւրի գրգակը:

Սենեկաց բնական լուսաւորութիւնը սենեակների լուսամուտները պէտք է նայեն դէպի արեւելք կամ հարաւարեւելք. ի պահանջել հարկին՝ կարող են լինել և հիւսիսարեւելեան կողմը: Լուսամուտների բարձրութիւնը մանաւանդ նստողական խաղերի սենեակում պիտի հասնի մինչի առատապէս—գոնեա երեք արշին բարձր և այն համաչափութեամբ լայնութիւնն առնել, որ իւրաքանչիւր հինգ քառակուսի ոտք առատապէս մակերևոյթին մի քառակուսի ոտք ապակի գալ: Նստողական խաղերի սենեակում լոյսը պէտք է ընկնի ձախ կողմից, իսկ շարժողականում—երկու կողմից ևս կարող է լոյսը ընկնել. թէև աւելի իդէալականը Փր. ծաղկոցի սենեկաց համար կ'լինէր՝ սպակեայ առատապէս սրբիւրդով լոյսը:

Սենեկաց օդամաքրութիւնը (վենտիլեացիան) արդի առողջապահութեան պահանջներին համաձայն յաջողվում է աւելի առատապէս տակ հնոցի մօտ մի կամ երկու բոլորակ բացուածով, որի տրամագիծը 6—7 բլթաչափ լինի, այս բացուածները խողովակով պէտք է միանան կամ ծխնելոյզի խողովակի հետ կամ առանձին խողովակ ունենան դէպի երթիքը. սենեակի կողմից այս բացուածներում կարելի է դնել մի-մի թիթեղեայ խողովակ համապատասխան լայնութեամբ, որ հատորակ փականք ունենար քամու ժամանակ փակուելու համար, և կամ այս նպատակին յարմարեցրած Սան-Պալլիի խողովակաձև օդահանները պիտի գործ դրուին, որ բաւական աժան են: Բացի այս օդահանները սենեակների օդը պէտք է մաքրուի պատուհանների բացուելովը ամէն մի պարապմանց վերջացնելուց յետոյ, նոյն իսկ ձմռան եղանակին:

2) մօռանամ այստեղ չիշել սենեակների տախտակամածի ներկայի ու լուծելի նկարագրութիւնը. ներկի վերայ հարկաւ շաքաթը մի երկու անգամ ձէթի և մեղրամոմի զանգուած պիտի քուրի: Այս հանգամանքի առաւելութիւնն այն է, որ այդպիսի տախտակամածից փոշին դիւրութեամբ սրբվում է և մանկանց խաղերի

ժամանակ սենեակի մէջ ամենեւին փոշի չի կանգնիլ, որ թոքերի առողջաստանութեան համար մեծ նշանակութիւն ունի:

Բայց Փր. ծաղկոցի սկզբունքների մէջ մի այլ հանգամանք կայ, որը մեծ երաշխաւորութիւն է մեզ, թէ՛ առողջաստանութեան գլխաւոր պահանջը — օդի մաքրութիւն և առատութիւնը, արեգակի լոյս և տաքութիւնը այստեղ առաւել կ'իրազորեն քան ուսումնարանում, այդ այն է, որ՝ ուր տների առջև պարտէզ ու նենալը դիրին է, այդ պարտէզը իրօք և պիտի ներկայացնէ յարմար եղանակներում նոյն իսկ «մանկանց պարտէզ»:

Այդ պարտէզի կամ ծաղկոցի մէջ մանուկները պիտի կատարեն իրանց խաղերը շրջապատուած տեսակ տեսակ ծառերով, ծաղիկներով, թռչնիկներով, թիթեռներով, գառնիկներով որոնց ամենի հետ միասին մանուկները պիտի ներկայացնեն այսպէս ասել՝ մի ամբողջութիւն, բնութեան մի զմայլեցուցիչ պատկեր...

Այդպիսի պարտիզում խաղալու տեղի գետինը ընդարձակ շրջանակաւ բաց տեղ պիտի ներկայացնէ, կակուղ աւազով ծեծուած և հարթած. դորա մի կողմում վերեւից ծածկուած մի այլ բաց բակ պիտի լինի (գալլերի), որ մանուկները արեգակի երբեմն սաստիկ շոգից կամ անձրևներից պատսպարուին, կամ շարժողական խաղերից լետով հանգստանան:

Սակայն շատ քաղաքներում, մանաւանդ մեծ քաղաքներում դժուար է ունենալ պարտէզներ. այս դէպքում ծաղկոցը պիտի ունենայ գէթ յարմար աւոյր և բաւական լայն բակ և կամ մեծ աղբիւր պատը շգամբ, որ դուրս գար ազատ՝ և արձակ դարբասի մէջ. այդպիսի պատշգամբի վերայ երեսայք պիտի կարողանան տրուիլ ազատօրէն իրանց հընարած խաղերին: Թէ այս կերպ և թէ այն կերպ քանի որ Փր. ծաղկոցաց գլխաւոր սկզբունքն է երբեք մանուկներին կէս ժամից — $\frac{3}{4}$ ժամից առաւել փակուած չ'պահել սենեակներում, նոքա (ծաղկոցք) առաւել մաքուր ու առատ օդ և արեգակի լոյս կ'տան մանուկներին, քան ուսումնարանը, քան թէ նոյն իսկ բարձր դասակարգի ընտանեկան փակուած կրթութիւնը, ուր մնալ այլ ևս ստորին դասերի նեղ և խոնաւ բնակարանաց մատակարարած օդը...

(Վերջը հետեւելու համարումս)

ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Գերմանական համալսարանները: — Յայտնի է որ օգոստոսի սկզբին Վիւրցբուրգի համալսարանը տօնում էր իւր գոյութեան 300 ամեակը յորեւեանը: Առաջ եմք բերում այստեղ կարգով գերմանական համալսարանների հիմնելու տարիները. համալսարան Պրադալում — 1348 թուին. Վիէննա — 1365-ին. Հայ-

դելբերգ — 1386-ին. Լայպցիգ — 1409-ին. Ֆրայբուրգ — 1454-ին. Գրայֆսվալդ — 1456-ին. Բագել — 1460-ին. Միւնխեն — 1472-ին. Տիւբինգեն — 1477-ին. Մարբուրգ — 1527-ին. Կեօնիգսբերգ — 1544-ին. Իենա — 1558-ին. Ստրասբուրգ — 1567-ին. Վիւրցբուրգ — 1582-ին. Գիսեն — 1607-ին. Կիլ — 1665-ին. Հալե — 1694-ին. Բրեսլաւ — 1702-ին. Գէոտինգեն — 1737-ին. Երլանգեն — 1743-ին. Բերլին — 1810-ին. Բօն — 1818-ին. Յիւրիխ 1833-ին. Բերն — 1834-ին:

Աշխարհի տառքն շրջեր: Երկրի ամենահին լրագիրը, ինչպէս անշուշտ յայտնի է շատերին, է «Պէկինեան լրագիրը»: Զինատանի ներկայ կայսեր Կլանգ Սուրհրամանով այդ լրագիրը ներկայ թուի յուլիսի 4-ից բոլորովին այլ ձևով է հրատարակւում: «Պէկինեան լրագիրը», որի այժմեան անունը «Կինգ-Պաու» է, որ նշանակում է «Մայրաքաղաքի թերթ» հիմնուած է դեռ 911-թուին, այսինքն համարեան մօտ հաշար տարի սորանից առաջ, բայց միայն 1351-թուին նա սկսաւ այն ձևով հրատարակուիլ, ինչպէս որ շարունակւում էր մինչև վերոյիշեալ հրամանը: Առաջ այդ լրագիրը բովանդակում էր կայսերական հրամաններ և քանի մի արքունի տեղեկութիւններ: Դա դուրս է գալիս ամէն օր, ճիշտ կէս օրին և հատով ծախելիս մի օրինակը երկու կէմի (երկու ու կէս կոպէկ) արժէ: Յուլիսի 4-ից «Պէկինեան լրագիրը» լոյս է տեսնում երեք տեսակ տպագրութեամբ: Առաջինը, որ տպւում է գեղին թղթի վերայ, կոչւում է «Խֆինդ-Պաու» («Գործառնական թերթ») և բովանդակում է զանազան առևտրական լուրեր: Այս տպագրութեան բաժանորդներին թիւը 8000-ի է հասնում: Երկրորդ հրատարակութիւնը, որ առաջինի պէս տպագրւում է գեղին թղթի վերայ, կազմում է նախկին «Պէկինեան լրագիր» շարունակութիւնը: Նա կոչւում է «Շուէն-Պաու» («Պաշտօնական թերթ») և ունի 3000 ստորագրող: Երրորդ հրատարակութիւնը, «Տիտանի Պաու» («Քաղաքային թերթ»), որ տպագրւում է կարմիր թղթի վերայ և նշանակուած է գաւառների համար, պարունակում է համառօտ քաղաքային նախընթաց երկու լրագրներից: «Քաղաքային թերթը» ընդամենը 2000 բաժանորդ ունի: Այդ բոլոր երեք լրագիրները խմբագրում են «Խան-Լին» գիտութեան ճեմարանի վից անդամներ, կառավարութեան կարգադրութեան համաձայն: Իւրաքանչիւր խմբագրին նշանակուած է տարեկան ռոճիկ 480 տալէ (մօտ 1,500 ռուբլի):

Մի հարաւորակ ծայր: Montagsblatt թերթի խօսքերով մի քանի ամիս առաջ լրագիրներում յայտնուած էր որ դքսուհի Բալիէրա այրին ընծայել է պապին երկու ահագին կալուածք Իտալիայում: Դքսուհի Բալիէրան ամենայն իրաւամբ աշխարհիս ամենահարուստ կանանցից մէկն է համարւում: Հանգուցեալ Դուքսը 300 միլիօն ֆրանկի տէր էր և մի որդի ունէր որ տակաւին երիտասարդ հասակում մի մեծ արհամարանք էր ցոյց տալիս դէպի փողը: 20 ամեակ հասակում երիտասարդ դուքսը առանձնացաւ մի խղճուկ գիւղական ուսուցչի պաշտօնը: Հայրը ուղարկում էր նորան տարեկան 300-ից մինչև 400 հազար ֆրանկ, որ երիտասարդ դուքսը ուղարկում էր Փարիզ աղքատներին բաժանելու, իսկ ինքը շատանում էր իւր համեստ ռոճիկով և մեծ վայելչութիւն էր զգում կատարելով իւր պարտաւորութիւնները: Նորա երեքամեայ այս գործունէութիւնը պսակելու համար

Ֆրանսիայի ազգային լուսավորութեան նախարարը ուղարկեց նորան officier de l'Académie տիտղոսի վկայականը: Երևաստորդ դուքսը մերժեց այս պատիւը մի քաղաքավարի նամակով, այն հիման վերայ որ մի գիւղական վարժապետ, երեք տարի ծառայելուց յետոյ տակաւին իրաւունք չ'ունի այսպիսի շնորհք ստանալ: պարզ է որ դուքսը այն կարծիքի էր որ այս պատիւը նորան վկայում են աչքի առաջ ունենալով նորա բարձր տիտղոսը: Մի քանի տարի առաջ այս հազուադէպ մարդու հայրը մեռաւ, թողնելով որդուն իւր ահագին կարողութիւնը: Որդին աճապարեց փարիզ բաց լով այն նպատակով որ մի կտեսնէ անէ, որով իւր բոլոր կարողութիւնը թողնում է մօրը: Նորա երկրորդ գործը այն էր որ իւր օրով Գալիլէյի գերդաստան բոլոր կարողութեան վերայ սեփականութեան և վայելելու իրաւունքը պատկանում է իւր մօրը: Այս բաները կատարելուց յետոյ, երկտասարդ դուքսը նորից վերադարձաւ գիւղը, որպէս զի լիովին նուրբ էր անձը երեխայից կրթութեան գործին: Պառաւ դքսուհին, աշխարհիս ամենահարուստ կնիւր շուտով ընկաւ եղբորտներն ազգեցութեան ներքոյ: Ոչերո՞ւմն նա հիմնեց մի հիւանդանոց, որ գտնվում է մի կրօնական միաբանութեան տեսչութեան ներքոյ:

Խմբագիր-հրատարակիչ Ա.Բ.Գ.Ա.Ր. ՅՈՎ.ՀԱՆՆԻՍԵԱՆ:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԵՐԴՈՒԵԱԼ ՀԱՒԱՏԱՐՄԱՏԱՐ

ԳԵՈՐԳ ԵՒԱՆԳՈՒԼԵԱՆՅ

Բնակվում է իւր սեպհական տանը № 8/29 անկիւն Սապեօրնայա և մեծ Վօդօփօզնայա փողոցների, նոր թատրոնի մօտ և ընդունում է առաւօտեան 9 ժամից մինչև 11 և երեկոյեան 6-ից մինչև 8:

(2—2)

Լևոն Գրիգորիչ Կրամարենկօյի տպարանը ոտացաւ հայերէն նոր տառեր № 10 և 12 Արձագանքի տառերից: Նոյն տեղը տպվում են ամէն տեսակ գրքեր և բլանկներ, հայոց, ռուսաց, վրաց, գաղղիացւոց և թուրքերէն լեզուներով ուրիշ տպարաններից շատ արժան գնով:

Տպարանը գտնվում է Մուխրանսկի փողոցի վրայ Դեմուրովի տներում № 13.

Կառավարիչ տպարանի՝ Ա. Մանուշարեանց:

2—2

ԳԵՈՐԳ ԲԱՐՈՒԴԱՐԵԱՆՅԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1) ՎԻԼՀԵԼՄ ՏԵԼԼ, գրամա հինգ ծորգողութեամբ հեղինակութիւն Եիլլէրի:—16 ծալ, 205 երես: Գինն է 60 կոպ:

2) ԴՕՆ-ԿԱՐԼՈՍ, գրամատիկական բանաստեղծութիւն հինգ գործողութեամբ նոյն հեղինակի: 8 ծալ, 278 երես. գինն է 1 ըուբլի:

Այս ընդարձակ գրութեամբ, որի գլխաւոր գաղափարն է մտքի և խղճի ազատութիւն, ներկայացնում է մեզ Սպանիացոյ Փիլիպպոս II թագաւորի ժամանակը և նորա յաւաքներովութիւնը իւր որդի Դօն-Կարլոսի հետ: Փիլիպպոս II-ը, այրեանալով պատկւում է ելիսաբէթ Վալուա Ֆրանսիական արքայազն իշխանուհու հետ: Նա կասկածելով, որ Դօն-Կարլոսը սիրահարական յարաբերութիւններ ունի իւր խորթ մօր հետ, մատնում է նորան Իսկուիդիցիայի ձեռը:

3) ՕՐԼԵԱՆԻ ԿՈՅՍԸ, վիպասանական ողբերգութիւն հինգ գործողութեամբ նոյն հեղինակի: 8 ծալ, 168 երես. գինն է 60 կոպ:

Այս ողբերգութեան գլխաւոր հերոսուհին Յովհաննա դ'Արե, մի հասարակ Ֆրանսիացի հայիւ աղջիկ, տեսնելով իւր հայրենիքի ոտնակոխ լինելը Անգլիացիներից, որոնք արդէն տիրել էին Ֆրանսիայի կիսին, այն աստիճան բորբոքվում է հայրենասիրութեամբ, որ մինչև անգամ տեսիլք է տեսնում, իւր թէ Աստուածամայրը երևում է նորան և պատուիրում է առաջնորդել Ֆրանսիական զօրքը և թշնամուն հալածելով ազատել Ֆրանսիան: Այդ բանը յաջողում է նորան, բայց մի և նոյն ժամանակ ինքն էլ նահատակվում է իւր հայրենիքի ազատութեան համար:

4) ՆԱԹԱՆ ԻՄԱՍՏՈՒՆ, գրամատիկական բանաստեղծութիւն հինգ գործողութեամբ, հեղինակութիւն Լէստինգի: 8 ծալ, 208 երես. գինն է 60 կոպ:

Լէստինգի այս անմահ գործը քարոզում է մարդասիրութիւն և հոգեկան ազատութիւն: Հրէայ Նաթանի բերանով բանաստեղծը համոզում է մեզ, որ ամեն կրօն պէտք է սուրբ համարել, որովհետև բոլոր կրօնների աղբիւրը Աստուած է:

Այս գրքերը վաճառվում են նոյն իսկ թարգմանչի և թիֆլիսի հայ գրավաճառների մօտ, որոնցից կարող են պահանջել և օտարաքաղաքացիք: Իւրաքանչիւր գրքի ճանապարհածախքն է 10 կոպ:

ՀԱՅԸ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

ՕՏԱՐՆԵՐԻ ԱԶԳՈՒՄ

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԹՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԳԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆԻ

Գինն է 30 կ.:

Մտնվում է «Կենտր. Դրավաճ.»

ՀԱՇՈՒԵԿԱԲԵ

ԹԻՖԼԻՍԻ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԲԱՆԿԱՅԻ

9 1-ն Հոկտեմբերի 1882.

ՊԱՀԱՆՔՔ

1. Դրամարկի (առձեռն թղթադրամ)	88,238 79
2. Ընթացիկ Հաշիվ Պետական Բանկայի բաժնում	908 12
3. Զեղչումն (Disconto) մուրհակայ երկու տարա-	
զրույթումն	2,949,096 53
4. Փոխառությունները գրառվածով՝	
ա) Պետությունից ապահ. տույ. թղ. 1,439,540 25	
բ) » » ապահ. » » 680,910 — 2,120,450 25	
5. Բանկայի պատկանեալ տոկոսաբեր թղթեր	90,852 53
6. Թղթակցներ՝	
ա) Նոցա Հաշիվ (Loro):	1,235,503 38
բ) Բանկայի Հաշիվ (Nostro)	2,174,230 65 3,409,734 03
7. Բողոքուած մուրհակներ	11,254 80
8. Պայմանագրով անցուցուած փոխառություններ	15,840 —
9. Ընթացիկ ծախսեր	33,898 75
10. Կահարասիք և սկզբնական ծախսեր	6,228 92
11. Յետ ստացուելիք ծախսեր	6,817 92
12. Ոսկի և արտասահմանի փոխանակագրեր	8,541 05

Բ. Ա. 8,741,861 69

ՊԱՐՏՔ

1. Հիմնական դրամադրույթ	500,000 —
2. Պահեստի դրամադրույթ	51,000 75
3. Աւանդներ՝	
ա) Պայմանագրով	1,906,158 73
բ) Ծ'Պահանջ	446,195 14
գ) Ընթացիկ Հաշուով	519,575 98
4. Փոխառություններ թիֆլիսի Պետական Բանկայի բաժնում	
զեղչեալ մուրհակներով	350,716 26
5 Մանրաւոր ընթացիկ Հաշիվ թիֆլիսի Պետական	
Բանկայի բաժնումը, ապահովեալ մուրհակներով և	
տոկոսաբեր թղթերով	1,191,263 53
6. Թղթակցներ՝	
ա) Նոցա Հաշիվ (Loro):	921,330 70
բ) Բանկայի Հաշիվ (Nostro)	2,555,439 07 3,476,769 77
7. Բանկայի բաժնետոմսերու անվճար կտրոններ	
բաշիւ 1880 և 1881 թ.	340 40
8. 2 վճարուած տոկոսներ, աւանդներու, ընթացիկ Հա-	
շիւներու և այլ գործողութեանց	91,120 22
9. Ստացուած տոկոսներ և յանձնարարականներ	201,605 34
10. Փոխանցիկ գումարներ	7,115 57

Բ. Ա. 8,741,861 69

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ

ՆՈՐ ՍՏԱՑՈՒԵՑԱՆ ՀԵՏԵՒԵԱԼ ՀԱՅԵՐԷՆ ԳՐԲԵՐԸ

	Բ. Կ.
ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ, (Թարգմ.) Երկար կեանք	1 —
ՆԱԻԱՍՍՐԴԵԱՆ, Հեքեաթներ	— 50
ԱՂԱՅԵԱՆ, Սրինգ Հովուական	— 20
ՆՈՒԱՐԴ, (Թարգմ.) Գառնուկ և Լուսատունիկ	— 25
ԻԻԶԲԱՇԵԱՆ, Հացի բզեզը և նորան կոտորե-	
լու միջոցները	— 40
ԱՆԱՆՈՒՆ, Ծաղկաքաղ Հայնէի բանաստեղ	— 40
ԾՆՆԴԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ	— 10
ՍԱՅԵԱԹՆՈՎԱ, ազգային երգիչ	— 5
ՏԵՐ-ԳԱԻԹԵԱՆ, (Թարգմ.) Հոգեփոխութիւն կամ	
կախարդուած պրինց	— 20
ՍԱՓԱՐԵԱՆՅ, Էս էլ իմ սաղը	1 —
ԺՕՐԺ ՍԱՆ, Վարդապետի ամպ	— 25

Զ Բ Բ Ա Կ

ՏԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՏԿԵՐԱՑՈՅՑ

Հաւաքեց Հ. ՂԵՒՈՆԻ Վ. Մ. ԱԼԻՇԱՆ
Վեներաբ. 1881 թ.

Գինն է 10 ռուբլի.

ձանապարհածախսով 10 ռ. 60 Կ.

ԾԱԽՎՈՒՄ Է «ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ»

Дозв. Ценз. Тифлисъ, 16 Октября 1882 г.

Типографія И. Мартиросіанца.